

Steunpunt Gelijkekansenbeleid
Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt
2008

ISBN 978-90-77271-36-0

Wettelijk Depot: D/2008/3680/02

NUR 745

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Drukkerij Peten

DE SCHOOLLOOPBAAN VAN HOLEBI- EN HETEROJONGEREN

Dr. Alexis Dewaele

Steunpunt Gelijkekansenbeleid (S-GKB)

Promotor

Prof. Dr. John Vincke

Met medewerking van

Prof. Dr. Mieke Van Houtte en Nele Cox

Universiteit Gent - Vakgroep Sociologie

Steunpunt Gelijkekansenbeleid - Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt

Inhoudsopgave

INHOUDSOPGAVE	5
INLEIDING	7
1. ACHTERGROND	9
1.1. Maatschappij en schoolcultuur	9
1.2. Holebi-jongeren op school: de rol van zichtbaarheidmanagement, discriminatiemanagement en stigmacompensatie	12
1.3. De geheime ingrediënten van een problematische of succesvolle schoolloopbaan bij holebi-jongeren	15
1.3.1 Een kwetsbare groep	15
1.3.2 Verschillen naargelang gender en seksuele identiteit	16
1.3.3 Succesfactoren en sociaal kapitaal	18
1.4. Algemeen besluit	20
2. METHODE	23
3. RESULTATEN	27
3.1. Beschrijving van het profiel van de deelnemende leerlingen	27
3.1.1 Geslacht	27
3.1.2 Leeftijd	27
3.1.3 Onderwijsniveau	28
3.1.4 Geloofsovertuiging	31
3.1.5 Seksuele identificatie	31
3.2. Analyse van kernvariabelen naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en seksuele identificatie	34
3.2.1 Niet holebi-specifieke variabelen	35
3.2.2 Holebispecifieke variabelen	74
4. CONCLUSIE	93

4.1	Verschillen tussen jongeren naargelang de kernvariabelen	93
4.1.1	De context: homonegativiteit is iets mannelijk	93
4.1.2	Jongeren en hun sociaal kapitaal	94
4.1.3	Individuele kenmerken van de respondenten: mentaal welbevinden, deviant gedrag en (denken over) mannelijkheid en vrouwelijkheid	94
4.2.	Verschillen tussen schoolgaande jongeren naargelang de kernvariabelen.....	95
4.3.	Holebi-jongeren	96
4.4.	Algemeen besluit	97
5.	BIBLIOGRAFIE	99

Inleiding

Het huidige gelijke kansenbeleid in Vlaanderen wordt gekenmerkt door een innovatieve aanpak met sterke aandacht voor minderheden binnen de minderheid. Een belangrijke doelstelling is achterstellingmechanismen, die hun oorsprong vinden op het kruispunt van verschillende persoonskenmerken, te ontrafelen. Het grootschalige onderzoek van Vincke & Stevens (1999) en meer recent de Zzip studie (Vincke, Dewaele, Van den Berghe & Cox, 2006), leidde tot een gedetailleerd beeld van de holebipopulatie in Vlaanderen. Plots werd het mogelijk om de behoeften en bijzonderheden van specifieke groepen binnen deze populatie in kaart te brengen. Zo werd Vlaanderen niet alleen op het gebied van attitudes en juridische mogelijkheden een voorloper, maar ook op gebied van onderzoek met betrekking tot de positie van holebi's in de samenleving. De uitbreiding aan kennis en het hanteren van een crosssectioneel ('kruispuntdenken') perspectief leidde tot het inzicht dat sociale achterstelling geen kwestie is van het simpelweg deel uitmaken van een 'probleemgroep'. Het is de combinatie van verschillende factoren (meerdere persoons- en omgevingskenmerken) die leidt tot het zich bevinden in een kwetsbare maatschappelijke positie. Jonge holebi's kunnen op deze manier gezien worden als één van die vele groepen in de samenleving die geconfronteerd wordt met een aantal uitdagingen (en succesfactoren) als gevolg van de levensfase en unieke socioculturele positie waarin ze zich bevinden.

Binnen het Vlaamse Gelijkekansenbeleid krijgen jonge holebi's bijzondere aandacht omdat hun kwetsbare positie op gebied van mentaal welbevinden blijkt uit verschillende onderzoeken (van Heeringen & Vincke, 2000; Vincke, Dewaele, Van den Berghe & Cox, 2006). Ook de vaststelling dat 16-jarige leerlingen vaak een erg negatieve houding koesteren ten opzichte van holebiseksualiteit, deed beleidsmakers aan de alarmbel trekken. Jonge lesbische meisjes blijken daarnaast een kwetsbare groep (Vincke, Dewaele, Van den Berghe & Cox, 2006) die vanuit een genderperspectief (i.e. een perspectief waarbij men rekening houdt met de manier waarop mannelijkheid en vrouwelijkheid sociocultureel gewaardeerd en ingevuld worden) extra aandacht verdient.

In dit onderzoeksproject willen we verschillen en gelijkenissen nagaan tussen de schoolloopbaan van holebi-jongeren en heterojongeren met het oog op het in kaart brengen van hinderpalen en succesfactoren. We zullen aandacht besteden aan intrapersonlijke factoren (bijvoorbeeld zelfwaardering), interpersoonlijke factoren (bijvoorbeeld de mate waarin leerlingen sociale ondersteuning ervaren) en omgevingsfactoren (bijvoorbeeld het schoolklimaat). Een grondige

analyse moet ons in staat stellen om zicht te krijgen op de knelpunten die deze jongeren ervaren evenals dimensies te identificeren die kunnen aangegrepen worden om de positie van deze jongeren te versterken. Behoren tot een minderheidsgroep gaat vaak gepaard met stigma en discriminatie en kan tot slechte schoolprestaties leiden. Dit hoeft echter niet zo te zijn. In een zich wijzigend maatschappelijk klimaat kan een toenemende aanvaarding nieuwe kansen creëren. Bovendien is niet elke uitdaging in de levensloop een belemmering. Conflicthantering en crisiscompetentie zijn immers belangrijke vaardigheden die de weg naar een zekere en gelukkige toekomst kunnen verzekeren.

1. Achtergrond

In deze literatuurstudie besteden we kort aandacht aan het maatschappelijke klimaat met betrekking tot holebiseksualiteit. In een eerdere publicatie besteedden we hier al ruim aandacht aan (zie Dewaele, Cox, Van den Berghe & Vincke, 2006)¹. Het blijft echter belangrijk dit klimaat te schetsen omdat het de schoolcultuur beïnvloedt. Daarnaast speelt ook de manier waarop holebi's zelf omgaan met hun seksuele voorkeur een rol. De mate waarin ze open zijn over die seksuele voorkeur en hoe ze met discriminatie en stigma omgaan, kunnen hun ervaringen en kansen tijdens hun schoolloopbaan beïnvloeden. In een derde deel bekijken we ten slotte de meest recente internationale literatuur over de schoolloopbaan van holebi-jongeren. Hoewel buitenlandse studies niet altijd zomaar te transponeren zijn op de Vlaamse context, kunnen ze wel belangrijke inzichten leveren die ons helpen de moeilijkheden en succesfactoren in de schoolloopbaan van holebi's te identificeren.

1.1. Maatschappij en schoolcultuur

De maatschappelijke cultuur en structuur bepalen de mate waarin de positie van een individu al dan niet gewaardeerd wordt in een bepaalde samenleving. Ons onderwijssysteem maakt deel uit van die maatschappij en kan zelfs gezien worden als een instrument dat sociale stratificatie (i.e. het indelen van groepen mensen in verschillende bevolkingslagen of sociale klassen) teweegbrengt. Het zorgt ervoor dat dominante normen en waarden overgeleverd worden van generatie op generatie. Academics zoals Bourdieu & Passeron (1990) tonen aan dat het onderwijssysteem gebaseerd is op ideeën, principes en percepties van de dominante middenklasse. Dit is één van de redenen waarom scholieren uit de arbeidersklasse het vaak moeilijker hebben op school. Wanneer leerlingen deel uitmaken van een (gestigmatiseerde) minderheidsgroep (met kenmerken die afwijken van de dominante middenklasse), dan zullen zij zich minder thuis voelen in dit onderwijssysteem. De eerder genoemde auteurs beschrijven het conflict dat zich voordoet tussen de opvoeding die leerlingen (uit

¹ Deze publicatie kan gratis gedownload worden op de website van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid: www.steunpuntgelijkekansen.be, zie onderzoeksrapporten.

de arbeidersklasse) op school krijgen en degene die ze thuis krijgen. Bij holebi-jongeren is er echter geen sprake van een holebispecifieke socialisatie in het gezin. Wat het kan betekenen om holebi te zijn, leren zij niet thuis maar buiten het gezin door contact te leggen met andere holebi's. Dat maakt de ervaring van holebi-jongeren dan ook kwalitatief anders dan die van jongeren uit een etnische minderheidsgroep. De laatste groep is in hun gezin omringd door leden van dezelfde minderheidsgroep en vindt er dan ook een ondersteunend netwerk. Het ontbreken van sociale ondersteuning met betrekking tot een homo- of biseksuele voorkeur in het gezin kan zich doorzetten in een onderwijssysteem waar holebiseksualiteit vaak onzichtbaar is en de heteronorm voorop staat.

Heteronormativiteit verwijst naar heteroseksualiteit als een geprivilegieerd systeem in onze dominante cultuur (Salo, 2004:194). Men gaat er van uit dat iemand heteroseksueel is tot het tegendeel is bewezen. Deze assumptie wordt onder andere in stand gehouden door de onzichtbaarheid van holebi's in de samenleving. Immers, wat niet zichtbaar of gekend is, ligt buiten het verwachtingspatroon van mensen. Heteronormativiteit en schijntolerantie beïnvloeden op hun beurt het gedrag van holebi's wat zich uit in negatieve anticipatie: men verbergt zijn of haar seksuele voorkeur uit angst voor de negatieve gevolgen van een coming out (Vincke & Stevens, 1999b). Op deze manier bestendigt heteronormativiteit de onzichtbaarheid van holebi's in de samenleving (Dewaele & Michielsens, 2003).

Onderzoek toont aan dat heteronormativiteit ook op school leidt tot de onzichtbaarheid of geringe bespreekbaarheid van het thema holebiseksualiteit. Ongeveer een vijfde van de Vlaamse holebi-leerkrachten komt op school niet uit voor zijn of haar seksuele voorkeur. Bij de leerkrachten die wel (gedeeltelijk) open zijn, is er een vrij grote groep die het slechts aan een aantal mensen vertelt. Het onderzoek van Pelleriaux & Van Ouytsel (2003) geeft aan dat al naargelang de onderwijsvorm (BSO, TSO, ASO of KSO) 15% tot 37% van de meer dan 40000 bevroegde leerlingen vindt dat holebiseksualiteit niet bespreekbaar is op school. Ook de attitudes van de leerlingen zijn soms homonegatief of worden gekenmerkt door pejoratieve stereotypering. Onderzoek naar de houding van 16-jarige leerlingen toont aan dat homonegatieve attitudes (met betrekking tot het toekennen van gelijke rechten aan seksuele minderheden) wijd verspreid zijn. Jongens en jongeren met een moslimachtergrond hebben de meest homonegatieve houding (Hooghe, Quintelier, Claes, Dejaeghere & Harrel, 2007). Jongeren tussen 13 en 21 jaar uit de Franstalige gemeenschap werden ook bevroegd. Slechts één derde van hen heeft er geen enkel probleem mee indien hun broer of zus holebi zou zijn. Tussen een vierde en een derde van deze jongeren wil geen activiteiten doen (uitgaan, sporten of met iemand als vriend(in) omgaan) met holebi's. Ook stereotiepen over holebi's blijven overeind. Eén vijfde van de leerlingen gaat (eerder) akkoord met de stelling dat alle lesbiennes mannelijk zijn. Bijna de helft van deze jongeren gaat (eerder) akkoord met de stelling dat

alle homomannen vrouwelijk zijn. Een even groot aandeel vindt homoseksualiteit niet gelijkwaardig aan heteroseksualiteit. Ten slotte gaat 68% van de Franstalige jongeren (eerder) akkoord met de stelling dat homoseksualiteit een keuze is (Herbigniaux & Laot, 2007).

Om te begrijpen hoe heteronormatieve attitudes gereproduceerd worden op school moeten we aandacht besteden aan de schoolcultuur en wat er zich binnen deze cultuur afspeelt. Smith (1998) maakte een grondige kwalitatieve analyse van het heteronormatieve schoolregime en beschrijft een homonegatieve 'flikkerideologie'² die op school in stand gehouden wordt door leerlingen, leerkrachten en directie. Deze ideologie wordt ondersteund door een cultuur waarin mannelijkheid overgewaardeerd wordt en gendernormen publiekelijk strikt bewaakt worden. De auteur beschrijft vier vormen van heteroseksisme die sociaal georganiseerd worden en die geïntegreerd zijn in het schoolsysteem: de praktijk van het 'betrappen' van homo's, de organisatie van geweld tegen homo's, de rol van patriarchale relaties in het heteroseksistische scholierenmilieu en de stilte waarin het schoolwezen zich hult en dus de ogen sluit voor homofobie en heteroseksisme.

Het zijn vooral mannelijke heteroseksuele scholieren die homo's trachten te 'betrappen' of die verdachtmakingen op gang brengen. Roddel en graffiti (bijvoorbeeld opschriften in de toiletten op school) zijn op dat vlak vaak een krachtig wapen. Jongens die daarvan slachtoffer zijn, worden vaak uitgekozen op basis van specifieke kenmerken: ze geven niet duidelijk aan zich aangetrokken te voelen tot meisjes, hangen te veel rond in de buurt van de mannentoiletten of zijn weinig geïnteresseerd in sport. Dominante opvattingen over wat mannelijk en wat vrouwelijk hoort te zijn, voedt de 'flikkerideologie'. De mannelijkheid van de daders (zij die de verdachtmakingen verspreiden) wordt bekrachtigd door homoseksualiteit te denigreren en verwerpen. Heteroseksuele mannelijkheid komt dan bijvoorbeeld tot stand door vrouwen te herleiden tot een onderwerp van seksistische humor en door vrouwen te bestempelen als minderwaardig aan mannen. Jongens die niet participeren aan dit seksistische discours zijn 'verdacht' omdat ze de hegemonie van mannelijkheid niet bekrachtigen. De populariteit van leerlingen hangt dan ook in belangrijke mate af van het al dan niet beamen van deze dominante rolpatronen. 'Stoer doen' is voor jongens een vereiste om erbij te horen. Afwijken van de gendernorm, zoals dat bij homojongens vaker het geval is, betekent dan niet of minder populair zijn bij jongens op school. Dit verklaart ook waarom homojongens gemakkelijker goede relaties met meisjes opbouwen. De lessen lichamelijke opvoeding of sportactiviteiten liggen voor homojongens vaak moeilijk omdat sport nu éénmaal een maatschappelijke discipline is waarin

² We zullen in dit deel bewust voorbeelden van schuttingstaal gebruiken. Dit doen we niet om te provoceren. Wel omdat deze taal vaak door jongeren wordt gehanteerd en het onzes inziens belangrijk is de lezer te confronteren met de gevoelsmatige lading die vervat zit in dergelijk taalgebruik.

mannelijkheid sterk gecultiveerd wordt. Sommige leerkrachten ondersteunen de 'flikkerideologie' door homonegatief taalgebruik van leerlingen in de klas of in de schoolruimtes te negeren en dus gedeeltelijk goed te keuren. Het schoolregime draagt evenzeer bij tot deze homonegatieve ideologie in de publieke schoolruimte (door bijvoorbeeld homofobe en seksistische graffiti niet te verwijderen) en dit wordt vaak weerspiegeld in het publieke discours dat door de leden van een schoolgemeenschap wordt geuit (Smith, 1998). Het volgende citaat illustreert dan ook de ambivalente houding die sommige bestuursleden binnen het Vlaamse onderwijssysteem aannemen met betrekking tot het thema holebiseksualiteit: *"... En misschien was het homohuwelijk een stap te ver. Ik ben altijd bereid geweest om te vechten voor een goede juridische bescherming van een homoseksueel engagement. Maar ik kan mij voorstellen dat het woord 'huwelijk' bij sommige mensen weerstand oproept, dat men dat woord liever blijft voorbehouden aan het ideaalbeeld van man en vrouw. ... Laat ik zeggen dat ze (homoseksuele leerkrachten) er geen hot item van moeten maken, door het telkens opnieuw te benoemen, omdat ze er misschien zelf niet helemaal mee verzoend zijn. Daar heb ik het wel moeilijk mee: met dat provocerende gedrag soms, wat erop wijst dat men er zelf niet mee verzoend is. Wat het voor ons ook moeilijk maakt om er op een realistische wijze mee om te gaan."* (De Ceulaer, 2007). De zichtbaarheid van holebiseksualiteit binnen het onderwijs is geen evidentie en het doorbreken van de heteronorm (bijvoorbeeld een partnerrelatie tussen een man en een vrouw als ideaalbeeld) wordt vaak afgekeurd.

Deze gegevens schetsen een heteronormatief maatschappelijk klimaat en onderwijssysteem waarbinnen holebi-jongeren hun plaats moeten vinden. Dit plaatst hen voor een aantal uitdagingen die echter op lange termijn niet per definitie destructief hoeven te zijn.

1.2. Holebi-jongeren op school: de rol van zichtbaarheidmanagement, discriminatiemanagement en stigmacompensatie

De adolescentie- en schoolperiode van jonge holebi's wordt vaak als een stressvolle en moeilijke periode ervaren (Baert & Cockx, 2002). De ontwikkeling van een seksuele identiteit is voor holebi's een langdurig en moeilijk proces. De periode voorafgaand aan een eerste coming out is er één van emotionele onrust waarbij de beslissing om zich al dan niet te outen met veel angst en onzekerheid gepaard gaat (Dewaele, 2004). Vaak voelen holebi-jongeren zich eenzaam en geïsoleerd en is hun nabije sociale omgeving weinig ondersteunend. Scholieren die op één of andere manier met hun

seksuele identiteit bezig zijn, hebben significant meer lichamelijke en psychosociale klachten dan degenen die hier niet mee bezig zijn (de Graaf & Sandfort, 2000). Ze rapporteren tevens meer zelfmoordgedachten en doen meer zelfmoordpogingen dan heterojongeren (van Heeringen & Vincke, 2000). Op school kunnen er als gevolg van de gestigmatiseerde status van deze jongeren verschillende problemen ontstaan zoals slechte schoolresultaten, spijbelen, zittenblijven en vroegtijdig schoolverlaten (Savin-Williams, 1995). Toch kunnen de conflictervaringen van jongeren ook bijdragen tot het leren van vaardigheden die hen helpen omgaan met de complexe eisen van een samenleving (Verhofstadt-Denève, 1998). Indien holebi-jongeren steun vinden bij andere holebi's, kunnen ze dan ook gelukkige levens leiden (Savin-Williams, 1995). Uit de literatuur mag dan wel vooral een negatief beeld van de schoolperiode van holebi-jongeren blijken, we vinden weinig of geen (Vlaams) onderzoek terug waarbij men expliciet het verband legt tussen de negatieve ervaringen van holebi-jongeren en bijvoorbeeld slechte schoolresultaten. We kunnen dus enkel vermoeden dat wanneer holebi-jongeren angst, discriminatie, stigma of verwerping ervaren omwille van hun minderheidsstatus, dit een invloed heeft op hun schoolloopbaan. Omdat holebi's meestal niet op basis van zichtbare persoonlijke kenmerken te identificeren zijn (zoals wel het geval is bij leden van een etnische minderheidsgroep), hebben zij de keuze om zich al dan niet bloot te stellen aan mogelijke discriminatie. Dit maakt dat zichtbaarheidmanagement en discriminatiemanagement belangrijke strategieën zijn die de ervaringen van holebi-jongeren op school zullen bepalen.

Zichtbaarheidmanagement verwijst naar de strategie die men als holebi hanteert om al dan niet openlijk uiting te geven aan een seksuele voorkeur. De eerste 'coming out' of openlijke uiting van een seksuele voorkeur door holebi-jongeren gebeurt op een steeds jongere leeftijd (Vincke & Stevens, 1999). Een seksuele identiteitstransitie doet zich dan ook steeds vaker voor wanneer holebi's nog op de schoolbanken zitten. Er zijn echter verschillen in de mate waarin jongeren homo- of biseksuele gevoelens al dan niet uiten. Dit laatste heeft belangrijke implicaties met betrekking tot het ervaren van discriminatie of interne spanningen. Holebi-jongeren die openlijk een seksuele voorkeur uiten op school lopen het risico gediscrimineerd of negatief bejegend te worden. Holebi-jongeren die dit niet doen, vermijden het risico op discriminatie en gepest te worden maar hebben meer te lijden onder interne spanningen zoals angst (om betrappt te worden), depressieve gevoelens en een lage zelfwaardering (Diplacido, 1998).

Er zijn vijf mogelijke strategieën met betrekking tot zichtbaarheidmanagement (Chung, 2001):

- 'toneel spelen' (een heterorelatie aangaan om anderen te overtuigen van een heteroseksuele voorkeur);

- 'doen alsof' (men hetero is);
- 'verdoezelen' (bepaalde informatie niet geven of verzwijgen om de seksuele voorkeur te verbergen);
- 'impliciet open zijn' (eerlijk zijn over zijn of haar persoonlijk leven zonder zichzelf te benoemen als holebi);
- 'expliciet open zijn' (zichzelf openlijk benoemen als holebi)³.

Verschillende gradaties van openheid leiden dan tot een verschillende (potentiële) blootstelling aan discriminatie of pestgedrag en blootstelling aan interne stressoren (angsten, gevoelens van depressie).

Naast het al dan niet open zijn over haar of zijn seksuele voorkeur, kan men ook met discriminatie op verschillende wijzen omgaan. De volgende vier strategieën zijn mogelijk met betrekking tot discriminatiemanagement (naar analogie met Chung, 2001):

- vermijdingsgedrag: als slachtoffer verlaat of vermijdt je de omgeving waarbinnen de discriminatie of het pesten zich voordoet. Bij holebi-jongeren kan dit dan leiden tot spijbelen en schoolverlaten. Ook het ontwijken van bepaalde personen past binnen dit vermijdingsgedrag.
- het ondergaan van discriminatie zonder er over te spreken.
- over zijn of haar discriminatie-ervaring praten met bepaalde personen om op die manier steun te vinden.
- De discriminatie aankaarten bij de daders en/of oversten.

Ook discriminatiemanagement zal bepalen in welke mate de jongeren een bevredigende oplossing vinden voor verstoorde relaties met medeleerlingen en leerkrachten. Een constructieve aanpak van discriminatie door het slachtoffer kan ook toekomstige discriminatie tegengaan.

Anticiperen op discriminatie kan er echter ook voor zorgen dat holebi's net extra hard hun best gaan doen op het werk of op school. Zo zouden homomannen erg veel tijd en energie in hun werk investeren om te compenseren voor gevoelens van minderwaardigheid. Op deze manier proberen ze een onkwetsbare positie in te nemen (Kimmel & Sang, 1995). Ook Baert & Cockx (2002) geven aan dat sommige holebi's hun seksuele voorkeur trachten te overcompenseren door op het werk of op school extra goed te presteren, wat soms leidt tot stress en gezondheidsproblemen. Biseksuele mannen en vrouwen zouden minder stigmacompensatie mechanismen ontwikkeld hebben omdat ze zich minder sterk identificeren met een homoseksuele identiteit (Carpenter, 2005).

³ We merken op dat deze strategieën niet zomaar van toepassing zijn op personen met een biseksuele voorkeur.

Er zijn dus verschillende factoren die bepalen in welke mate holebi-jongeren op school in een ongunstige situatie terecht kunnen komen als gevolg van hun seksuele voorkeur. Verbergen ze hun holebi zijn dan kan dit tot interne stressoren leiden (gevoelens van angst, depressie, een laag zelfbeeld). Zijn ze open over hun seksuele voorkeur dan stellen ze zich mogelijk bloot aan potentiële discriminatie en pestgedrag. Bij holebi-jongeren die hun zichtbaarheidmanagement aanpassen aan hun omgeving (hoge geslotenheid bij een sterk homofobe omgeving, een weinig gesloten zijn in een holebi-vriendelijke omgeving) en op constructieve wijze met discriminatie omgaan (i.e. discriminatie bestrijden of indien nodig vermijdingsgedrag stellen), hoeft een seksuele minderheidsstatus niet te leiden tot een gehypothekeerde schoolloopbaan. Daarnaast kan stigmacompensatie zelfs een extra presteren tot gevolg hebben.

1.3. De geheime ingrediënten van een problematische of succesvolle schoolloopbaan bij holebi-jongeren

In dit deel gaan we na welke elementen cruciaal zijn opdat holebi-jongeren een succesvolle schoolloopbaan kunnen doorlopen. We brengen ook de moeilijkheden in kaart waar deze jongeren vaak mee geconfronteerd worden. We gaven eerder al een overzicht van de belangrijke contextuele factoren (maatschappelijk klimaat en schoolklimaat) en individuele elementen (zichtbaarheidmanagement, discriminatiemanagement en stigmacompensatie) die de schoolloopbaan van holebi-jongeren kunnen bepalen. In dit deel geven we een overzicht van recente inzichten uit internationaal onderzoek met betrekking tot te identificeren risicogroepen en aan te grijpen sterktes met betrekking tot de schoolloopbaan van holebi-jongeren.

1.3.1 Een kwetsbare groep

Dat holebi-jongeren op school een kwetsbare groep zijn, is geen nieuw gegeven. Ook recente onderzoeksgegevens bevestigen dit (Murdoch & Bolch, 2005; Goodenow, Szalacha & Westheimer, 2006; Rostosky, Owens, Zimmerman & Riggle, 2003; Busseri, Willoughby, Chalmers & Bogaert, 2006; Galliher, Rostosky & Hughes, 2004). We gaven eerder al aan hoe de schoolomgeving

determinerend is met betrekking tot de mate waarin holebi-jongeren zich op school kunnen aanpassen. Dit laatste wordt weerspiegeld door hun schoolresultaten, de mate waarin ze zich thuis voelen op school en de mate waarin ze storend gedrag vertonen. Hoewel de meeste holebi-jongeren uit het onderzoek van Murdock & Bolch (2005) zich goed weten te integreren in hun schoolomgeving, is er toch een erg kwetsbare groep van jongeren die zowel een gebrek aan sociale ondersteuning op school ervaren evenals negatieve ervaringen (bijvoorbeeld discriminatie) rapporteren. Uit onderzoek van Goodenow, Szalacha & Westheimer (2006) blijkt dat holebi-jongeren verschillen van hun heteroseksuele leeftijdsgenoten op vlak van verschillende risico-ervaringen: ze rapporteren vaker bedreigd of verwond geweest te zijn met een wapen op school, ze spijbelen vaker omwille van gevoelens van onveiligheid, ze rapporteren minder vaak een vertrouwenspersoon te hebben op school, ervaren vaker geweld tijdens een date, zijn meer geconfronteerd geweest met gedwongen seksueel contact, voelen zich vaker verdrietig of hopeloos en doen vaker zelfmoordpogingen. Ook de studie van Rostosky, Owens, Zimmerman & Riggle (2003) wijst op een lager vertrouwen van holebi-jongeren in hun schoolomgeving in vergelijking met heterojongeren. Dit verklaart mogelijk waarom ze ook op schoolverbondenheid lager scoren. De holebi-jongeren uit de studie van Busseri, Willoughby, Chalmers & Bogaert (2006) drinken meer alcohol dan de heterojongeren maar dit is geen rechtsreeks gevolg van hun seksuele voorkeur. Het heeft echter wel te maken met hun lagere scores op schoolverbondenheid en op gepercipieerde schoolprestaties. Heteroseksuele jongeren blijken in vergelijking met niet heteroseksuele jongeren de meest positieve scores te behalen op vlak van de verschillende gemeten ontwikkelingsdimensies. Homoseksuele jongeren scoren minder goed dan heteroseksuele jongeren op vlak van psychologisch functioneren, relaties met ouders, zich een slachtoffer voelen en het beoordelen van hun buurt als een veilige omgeving (Busseri, Willoughby, Chalmers & Bogaert, 2006).

1.3.2 Verschillen naargelang gender en seksuele identiteit

Holebi-jongeren zijn geen homogene groep. De ervaringen van meisjes en jongens en zij die zich op een verschillende manier identificeren (homoseksueel of biseksueel) verschillen van elkaar. Het hanteren van een genderperspectief is daarom belangrijk. Zo blijkt dat lesbische meisjes (en biseksuele meisjes in het bijzonder) die in landelijke gebieden wonen, het hoogste scoren wat betreft depressieve gevoelens in vergelijking met hetero-, homo- en biseksuele jongens. Jongens die traditionele gendernormen (zoals zich stoer gedragen) overtreden, hebben echter vaker af te rekenen met vijandigheid en pesten. Voor meisjes leidt gendernonconformiteit eerder tot interne stressoren (zoals depressieve gevoelens). Homojongens worden dus op een andere manier blootgesteld aan specifieke risicofactoren die gelieerd zijn met hun seksuele minderheidsstatus. Homojongens die in

stedelijke gebieden wonen scoren nochtans ook hoger op depressie dan hun hetero- en biseksuele leeftijdsgenoten. Homojongens die in landelijke gebieden wonen lopen echter geen risico. Dit wordt verklaard door de hogere sociale status die mannen innemen in dergelijke woonomgevingen en die dus ook zou afstralen op homoseksuele jongens (die hun seksuele voorkeur misschien verbergen) (Gallagher, Rostosky & Hughes, 2004). Wat betreft schoolresultaten en het betrokken zijn bij het leerprogramma, blijken homojongens slechter te scoren in vergelijking met lesbische meisjes. Homojongens in het bijzonder, en in mindere mate lesbische meisjes, behalen slechtere schoolresultaten en zijn dus minder goed voorbereid op een postsecundaire opleiding in vergelijking met heteroseksuele leerlingen. Homojongens beantwoorden dus minder aan de verwachtingen van hun leerkrachten en aan de vakvereisten. Diezelfde jongens zijn nochtans niet minder geneigd om hun taalkennis uit te breiden, terwijl ze wel gemakkelijker wetenschappelijke en wiskundige vakken links laten liggen. Mogelijk kiezen homojongens minder vaak voor 'harde' wetenschappen omdat deze laatste in een minder ondersteunende, meer competitieve, veeleisende en vijandige omgeving worden gedoceerd. Ondanks de grotere emotionele problemen en het weinig sociaal geïntegreerd zijn van lesbische meisjes in vergelijking met heteromeisjes, behalen ze toch geen slechtere schoolresultaten. Dit bevestigt de neiging van meisjes om hun problemen te internaliseren terwijl jongens hun problemen externaliseren. Bovendien zouden meisjes meer dan jongens geneigd zijn om de rol van 'goede student' te spelen (Pearson, Muller & Wilkinson, 2007).

Tot voor kort werd in onderzoek weinig onderscheid gemaakt tussen homoseksuele en biseksuele jongeren. Steekproeven laten immers niet altijd toe om specifieke subgroepen te onderscheiden of met elkaar te vergelijken (zie bijvoorbeeld Pearson, Muller & Wilkinson, 2007). Biseksuelen kunnen zowel vanuit de samenleving als vanuit het homo- en lesbisch milieu vaak op weinig begrip rekenen omdat ze het binaire hetero versus homo/lesbisch denken achter zich laten (Ochs, 1996). Jongeren die zich als biseksueel identificeren blijken dan ook een bijzonder kwetsbare groep (Russel, Seif & Truong, 2001; Murdock & Bolch, 2005; Busseri, Willoughby, Chalmers & Bogaert, 2006). Dit kan te maken hebben met gevoelens van onzekerheid over zijn of haar biseksuele identiteit of met de manier waarop men in onze cultuur met onbegrip reageert op een biseksuele identiteit (Murdock & Bolch, 2005). In het onderzoek van Murdock & Bolch (2005) rapporteren heterojongens in vergelijking met homojongens geen negatievere ervaringen en schoolresultaten. Biseksuele jongens scoren echter hoger op schoolproblemen, hebben meer negatieve attitudes tegenover hun ouders, schatten hun sociale omgeving minder positief in, doen meer activiteiten met hun vrienden en rapporteren minder goede schoolresultaten dan heterojongens. Bij biseksuele én lesbische meisjes is er wel een meer algemeen negatief beeld maar ook hier scoort de biseksuele groep het slechtste. Lesbische, en biseksuele meisjes in het bijzonder, koesteren meer negatieve attitudes tegenover school en hebben meer problemen op school in vergelijking met heteromeisjes. Bij lesbische en bimeisjes zijn de

relaties met familieleden, hun leerkracht (dit geldt enkel voor bimeisjes) en sociale factoren (zich geliefd voelen, het gevoel hebben dat anderen om hen geven) vaker verstoord dan bij heteromeisjes. Lesbische meisjes hebben van alle groepen wel de slechtste relatie met hun moeder. De auteurs wijzen op een complexe interactie van verschillende relationele domeinen om de relatie tussen het behoren tot een seksuele minderheid en het stellen van risicogedrag en negatieve schooluitkomsten te verklaren. De slechtere scores van biseksuele jongens zou dan weer te maken hebben met het risicogedrag van deze jongens en de types vriendschapsnetwerken die ze opbouwen. Galliher, Rostovsky & Hughes (2004) benadrukken de kwetsbaarheid van biseksuele meisjes. Volgens hen heeft dit te maken met de verwerping die deze meisjes ervaren zowel in het holebi-milieu als in de heteronormatieve samenleving. Beide omgevingen zouden verwerpend reageren op een biseksuele identiteit. Het gebrek aan sociale ondersteuning dat daaruit voortvloeit, maakt hen zo kwetsbaar (Galliher, Rostovsky & Hughes, 2004).

1.3.3 Succesfactoren en sociaal kapitaal

Holebi-jongeren scoren echter niet altijd slechter met betrekking tot de ervaringen die ze opdoen op school. Het is dan ook belangrijk om die elementen aan te grijpen waar ze goed of zelfs beter scoren in vergelijking met heterojongeren. Ook de ondersteunende functie van sociale relaties kan in dat opzicht interessant zijn om als succeselement te hanteren. Uit onderzoek van Busseri, Willoughby, Chalmers & Bogaert (2006) blijkt dat hetero- en holebi-jongeren niet verschillen in de mate waarin ze het schoolklimaat en de kwaliteit van hun vriendschappen beoordelen. Ze zien zichzelf bovendien even vaak als een slachtoffer en rapporteren een gelijkaardige houding ten opzicht van presteren op school. Zowel op intrapersoonlijk vlak (de houding wat betreft presteren op school), op vlak van interpersoonlijke hulpbronnen (vriendschap) als op vlak van het ervaren van de schoolcultuur, zijn er dus positieve vaststellingen (Busseri, Willoughby, Chalmers & Bogaert, 2006). Ondanks het door holebi-jongeren ervaren van veel niet ondersteunende interacties (zoals zich niet gehoord voelen, problemen die gebagatelliseerd worden) en een laag aantal vertrouwenspersonen, wees Vlaams onderzoek uit dat

holebi-jongeren uitgebreide vriendschapsnetwerken opbouwen (Dewaele, 2007-2008). Het potentieel aan ondersteunende relaties moet bij deze groep dan ook geoptimaliseerd worden. Ten slotte kan ook de afwezigheid van voorgeschreven genderstereotiepe rollen voor holebi's een voordeel zijn (Dewaele & Michielsens, 2003). Wanneer holebi-jongeren minder dan heterojongeren geremd worden door rigide genderrolpatronen, dan kan dit een voordeel zijn in een samenleving waar men zowel mannelijke als vrouwelijke eigenschappen moet kunnen aanwenden om een succesvol leven op te bouwen.

Sociale ondersteuning kan een belangrijke buffer vormen voor het ervaren van stressvolle gebeurtenissen. Sociaal kapitaal (i.e. de winsten die kunnen voortvloeien uit het onderhouden van sociale relaties) zit vervat in sociale netwerken. Voor holebi's is het vinden van sociale ondersteuning en identiteitsondersteuning met betrekking tot hun seksuele voorkeur in het bijzonder relevant (Dewaele, 2007-2008). Een holebi-vriendelijk schoolklimaat én als holebi-leerling steun ervaren van leerkrachten leidt tot het gevoel 'erbij te horen'. De invloed van leerkrachten op het psychologisch welbevinden van holebi-leerlingen mag niet onderschat worden. Wanneer holebi-leerlingen zich moeilijk kunnen aanpassen binnen de schoolomgeving dan heeft dat echter vaak ook te maken met een oorzaak buiten de schoolomgeving zoals thuis weinig of geen sociale steun vinden (Murdock & Bolch, 2005). De aanwezigheid van een ondersteunende holebigroepering op school gaat bij de holebi-leerlingen uit het onderzoek van Goodenow, Szalacha & Westheimer (2006) gepaard met een hoger gevoel van veiligheid op school. De holebi-jongeren die op een dergelijke groepering beroep kunnen doen, voelen zich minder een slachtoffer en hebben een lager risico op zelfmoord. Bovendien is de ondersteunende rol van de schooldirectie en het onderwijspersoneel belangrijk om holebi-leerlingen te beschermen. Holebi-leerlingen zonder een volwassen vertrouwenspersoon op school worden vaker bedreigd en doen meer zelfmoordpogingen. Beschikbare sociale ondersteuning moet op school zichtbaar gemaakt worden door er duidelijk over te communiceren. Ook een anti-pestbeleid kan preventief werken met betrekking tot het tegengaan van zelfmoordpogingen. Opvallend is wel dat scholen die door de meeste leerlingen ervaren worden als onveilig, door holebi-jongeren vaak als een positieve omgeving worden ervaren. In een grote en divers samengestelde school zouden holebi-jongeren gemakkelijker een vriendengroep vinden waar ze zich thuis voelen (Goodenow, Szalacha & Westheimer, 2006).

We kunnen besluiten dat holebi-jongeren risico lopen op discriminatie in de vorm van het ervaren van geweld, bedreigingen en pesten. Dit kan leiden tot het gevoel een slachtoffer te zijn, vermijdingsgedrag zoals spijbelen, een lagere verbondenheid met de schoolomgeving, slechtere schoolresultaten en een verminderd psychologisch functioneren (zich vaak verdrietig, hopeloos of depressief voelen). Homojongens verschillen van lesbische meisjes in die zin dat de eerste groep vooral het slachtoffer is van directe discriminatie (ervaringen met geweld en pesten) terwijl lesbische meisjes gemakkelijker problemen gaan internaliseren (en zich bijvoorbeeld eerder depressief gaan voelen). Dit zou er tevens voor zorgen dat homojongens eerder slecht gaan scoren op schoolresultaten terwijl lesbische meisjes ondanks emotionele problemen toch een succesvolle schoolloopbaan opbouwen. Biseksuele jongeren, en meisjes in het bijzonder, worden als een bijzondere risicogroep geïdentificeerd. Het is echter niet volledig duidelijk of dit te maken heeft met een gebrek aan ondersteuning uit zowel de samenleving als het homo- en lesbisch milieu, of met de

onzekerheid die gepaard gaat met het zich identificeren als biseksueel. Daarnaast lijkt het ook niet onwaarschijnlijk dat jongeren die zich als biseksueel identificeren misschien in een overgangsfase zitten waarbij ze uiteindelijk toch evolueren naar een homo- of lesbische identiteit. In dit geval is het misschien niet verwonderlijk dat de jongeren die zich in deze overgangsfase bevinden net met een aantal specifieke transitieproblemen worstelen. Deze hypothese mag echter niet leiden tot de idee dat een biseksuele identiteit als dusdanig niet bestaat en altijd wijst op een tijdelijk gegeven. We stellen ook vast dat holebi-jongeren niet altijd verschillen van heterojongeren in hun schoolervaringen en dat er ook succesverhalen zijn. Hun vriendschapsnetwerken blijken hecht en zelfs groter te zijn dan die van heterojongeren. Daarnaast ervaren ze de schoolcultuur niet altijd anders dan heterojongeren en hebben ze een gelijkaardige houding ten opzichte van presteren op school. Flexibele genderrollen kunnen bij holebi-jongeren een voordeel vormen met betrekking tot het doelgericht aanwenden van specifieke vaardigheden. Ten slotte stellen we vast dat sociale ondersteuning voor jongeren, en holebi-jongeren in het bijzonder, een efficiënt instrument kan zijn om een succesvolle schoolloopbaan te bevorderen.

1.4. Algemeen besluit

Uit deze literatuurstudie blijken de verschillende factoren die bepalen in welke mate holebi-jongeren zich daadwerkelijk in een nadelige positie bevinden in vergelijking met hun heteroseksuele leeftijdsgenoten. Het is geen zwart wit verhaal waarbij de eerste groep gedomineerd en achtergesteld wordt onder invloed van de laatstgenoemde groep. Nochtans speelt een heteronormatief klimaat wel een belangrijke rol in de nadelen die holebi-jongeren kunnen ondervinden in de samenleving. Het onderwijssysteem weerspiegelt de dominante waarden en normen zoals die in een samenleving idealiter worden vooropgesteld. Het is bovendien het socialisatieorgaan bij uitstek om deze waarden en normen over te leveren. Een schoolklimaat betreft niet enkel de potentieel homonegatieve attitudes van leerlingen, het gaat ook over de institutionele attitude die bijvoorbeeld wordt geuit door het niet verwijderden van homofobe, seksistische, racistische... graffiti evenals door het stilzwijgen van de directie en leerkrachten wanneer deze met discriminatie of wanpraktijken ten opzichte van minderheidsgroepen worden geconfronteerd.

Ervaringen van holebi-jongeren zijn kwalitatief anders dan die van bijvoorbeeld jongeren behorend tot een etnische minderheidsgroep. Geëmigreerde jongeren met een niet West-Europese afkomst worden in het gezin omringd door familieleden die hun minderheidsstatus delen. Dit is niet zo bij holebi-jongeren waardoor ze de vaardigheden om met een minderheidsstatus te leren omgaan vaak

buiten het gezin moeten leren. Toch hebben holebi-jongeren een keuze om zich al dan niet bloot te stellen aan discriminatie of negatieve bejegening. Hun zichtbaarheidmanagement evenals hun discriminatiemanagement zal bepalen of ze al dan niet nadelen ondervinden van hun minderheidsstatus. Stigmacompensatie is een vorm van negatief anticiperen (i.e. anticiperen op discriminatie) die zelfs positieve gevolgen voor deze jongeren kan hebben.

Hoewel holebi-jongeren dus risico lopen als gevolg van hun seksuele voorkeur, toch blijft het moeilijk te voorspellen of dit gevolgen zal hebben voor hun schoolloopbaan. Daarnaast zijn holebi-jongeren geen homogene groep. Naast verschillen in omgevingsfactoren (het schoolklimaat) en individuele copingstrategieën (zichtbaarheidmanagement, discriminatiemanagement, stigmacompensatie) spelen gender en seksuele identiteit een rol. Homojongens doen andere ervaringen op dan lesbische meisjes als gevolg van de manier waarop mannelijkheid en vrouwelijkheid in de samenleving wordt gewaardeerd. Homojongens / lesbische meisjes doen andere ervaringen op dan biseksuele jongens en meisjes als gevolg van de manier waarop een biseksuele identiteit anders wordt gewaardeerd. Mogelijk spelen bij dit laatste ook weinig doorgronde biseksuele identiteitsprocessen een rol. Ten slotte zijn de ervaringen van holebi-jongeren niet onverdeeld negatief. Ondanks de identificatie van een aantal risicogroepen zijn er aanwijzingen dat zij op een aantal vlakken erg gelijken op heterojongeren of dat ze zelfs een aantal voordelen ervaren in vergelijking met heterojongeren (zoals het kunnen hanteren van flexibele genderrollen). Holebi's weten ook op vlak van het mobiliseren van sociaal kapitaal hun vriendschapsnetwerken goed te benutten. Op school de toegang vergroten tot sociale ondersteuning kan dan ook een krachtig wapen zijn om risicogroepen beter te beschermen.

2. Methode

Dit onderzoek naar de schoolloopbaan van holebi- en heterojongeren gebeurde in samenwerking met Prof. John Vincke (promotor van het onderzoek), Prof. Mieke Van Houtte en Nele Cox van de Universiteit Gent (vakgroep sociologie). Prof. Mieke Van Houtte was eerder al nauw betrokken bij het Vlaams Leerlingen Onderzoek (i.e. VLO) (zie Van Houtte & Van Rossem, 2006). Voor dit onderzoek gebeurde een grootschalige bevraging van leerlingen en leerkrachten uit een groot aantal secundaire scholen. De in dit onderzoeksproject gehanteerde vragenlijst en methodologie zijn dan ook geïnspireerd door het VLO. Echter, omdat een aselechte steekproef niet geschikt is om een groot aantal holebi's te rekruteren werd gewerkt met een online vragenlijst. In een eerder onderzoeksproject (het Zzzip onderzoek) hadden we immers op deze manier goede resultaten geboekt met betrekking tot het bekomen van een diverse steekproefsamenstelling (zie Dewaele, Cox, Van den Berghe & Vincke, 2006). In navolging van het Zzzip onderzoek, doopten we dit project om tot 'Zzzip@youth' om de herkenbaarheid naar de respondenten toe te vergroten. Voor een uitgebreide bespreking van specifieke knelpunten in holebi-onderzoek, het rekruteren van holebi-respondenten (i.e. een verborgen populatie⁴) en de voor- en nadelen van online surveyonderzoek, verwijzen we naar de publicatie van Dewaele, Cox, Van den Berghe & Vincke (2006)⁵.

We schreven verschillende instanties aan met de vraag een oproep te doen bij jongeren tot deelname aan 'Zzzip@youth'. We beoogden alle Vlaamse jongeren tussen 14 en 21 jaar te bereiken⁶. Om potentiële respondenten tot deelname te overhalen maakten we gebruik van extrinsieke incentives (men kon cinématickets en mp3 spelers winnen) en intrinsieke incentives (we deelden mee dat de respondenten door de vragenlijst in te vullen het gelijkekansenbeleid ondersteunen). Om holebi- en heterorespondenten te rekruteren werden verschillende kanalen benut:

⁴ Omdat niet alle personen met een homo- of biseksuele voorkeur dit ook als dusdanig uiten of zich als holebi identificeren, noemen we holebi's een verborgen populatie.

⁵ Deze publicatie kan gratis gedownload worden op de website van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid: www.steunpuntgelijkekansen.be, zie onderzoeksrapporten.

⁶ Omdat een aantal jongere respondenten deelnamen aan het onderzoek, besloten we uiteindelijk te werken met alle respondenten van 12 tot en met 21 jaar.

1. Het secundair onderwijs: alle Vlaamse middelbare scholen (653) werden aangeschreven. 77 scholen reageerden positief. De spreiding van deze scholen over de verschillende provincies is vrij gelijkmatig. De meeste schoolgaande respondenten lopen school in Antwerpen en Limburg gevolgd door Vlaams Brabant en in mindere mate Oost- en West-Vlaanderen⁷. 17 scholen uit het gemeenschapsonderwijs, 52 uit het gesubsidieerd vrij onderwijs en 7 uit het officieel gesubsidieerd onderwijs reageerden positief.
2. Het hoger onderwijs van het korte type: alle hogescholen werden gecontacteerd. Allen, behalve één, verleenden hun medewerking.
3. De jeugddiensten: alle jeugddiensten werden aangeschreven. 110 jeugddiensten, verspreid over alle provincies, hebben hun medewerking verleend. Via hen werd ons onderzoek bekend gemaakt bij jongeren uit verschillende gemeentes. Ook jeugdorganisaties (jeugdbewegingen, jeugdraad, jeugthuizen...) werden via hen aangesproken om jongeren te motiveren deel te nemen aan het onderzoek.
4. Wel Jong Niet Hetero: de koepelorganisatie van alle holebi-jongerenverenigingen werd aangesproken om mee te werken aan de bekendmaking van het onderzoek. Zij plaatsten een oproep tot deelname op hun website (i.e. een 'banner') en moedigden de begeleiders van holebi-jongerenverenigingen aan om het onderzoek bij hun leden bekend te maken.

Medewerking van scholen en jeugddiensten bestond voornamelijk uit het versturen van een vooropgestelde mail naar jongeren. Een aantal verenigingen en scholen hebben zich geëngageerd om een banner op hun site te zetten, maar het was in eerste instantie de mailing die respondenten naar de site met de enquête bracht. In tabel 1 vind je terug hoe de respondenten op onze website terecht kwamen.

⁷ 22.1% van de schoolgaande respondenten (N = 1573) gaan naar school in Vlaams Brabant, 30.2% in Antwerpen, 28.6 in Limburg, 8.5% uit West-Vlaanderen en 10.6% uit Oost-Vlaanderen.

Tabel 1: Infobron (via welke bron bent u op deze site geraakt?)⁸

Bron	N	%
Via de school	3255	76
Via WelJongNietHetero of Holebi-organisatie	139	3
Via een jeugdhuis, jeugdbeweging of jongerenorganisatie	239	6
Via een vriend(in)	182	4
Via een banner op een site	102	2
Via surfen op het internet	153	4
Andere	219	5
<i>Totaal</i>	<i>4289</i>	<i>100%</i>

Gebruik maken van een online steekproef veroorzaakt een ongekend selectie-effect. Dat wil zeggen dat de deelnemers zichzelf 'uitkiezen' en we dus een bepaalde type respondenten aantrekken (zij die vaak van een PC gebruik maken, mannen, respondenten die gemotiveerd zijn enzovoort). Toch zijn er belangrijke argumenten om deze methode te hanteren:

- de hoge anonimiteit van een online survey vergroot de kans dat holebi's zullen participeren en dat jongeren informatie verstrekken over gevoelige thema's zoals (homo)seksualiteit;
- Jongeren zijn vertrouwd met het Internet en maken er veelvuldig gebruik van. In 2006 surfte 93% van de jongeren (tussen 9 en 18 jaar) dagelijks op het Internet (Aupaix & Vandercammen, 2007). Het Internet is dus een ideaal medium om hen te bereiken;
- Met een online survey kunnen we op korte tijd een groot aantal deelnemers werven. Een grote steekproef, met een voldoende grote groep holebi's, stelt ons in staat om een zinvolle vergelijking te maken tussen holebi-jongeren en heterojongeren.

We pretenderen dus niet om een representatieve steekproef verworven te hebben analoog met een doorsnede van de Vlaamse bevolking. Omwille van het 'verborgen' karakter van de holebipopulatie zijn er bovendien over hen geen populatiegegevens beschikbaar. In deze studie staat dan ook in het bijzonder de vergelijking tussen holebi- en heterojongeren centraal waarbij we controleren voor de achtergrondkenmerken van deze jongeren (geslacht, leeftijd, opleidingsniveau).

⁸ De tabelgegevens zijn gebaseerd op de 4163 compleet ingevulde vragenlijsten door jongeren van 12 tot en met 21 jaar. Respondenten gaven echter soms meer dan één categorie op, vandaar een totaal van 4289.

3. Resultaten

In het eerste deel schetsen we het profiel van de respondenten. Dit moet de lezer duidelijk maken aan welke kenmerken de deelnemers aan dit onderzoek beantwoorden. We gaven al aan dat onze steekproef niet representatief is voor een doorsnede van de Vlaamse bevolking. Dit is echter niet realiseerbaar (zie 2.) met betrekking tot het in kaart brengen van de holebipopulatie. In het tweede deel presenteren we de resultaten van een analyse van relevante variabelen in dit onderzoek. We trachten in het bijzonder verschillen bloot te leggen naargelang het geslacht, de leeftijd, het opleidingsniveau en de seksuele identificatie van de respondenten.

3.1. Beschrijving van het profiel van de deelnemende leerlingen

3.1.1 Geslacht

Een meerderheid (twee derde) van onze respondenten zijn meisjes, een derde jongens.

Tabel 2: Geslacht

Geslacht	N	%
Jongen	1334	32
Meisje	2829	68
<i>Totaal</i>	<i>4163</i>	<i>100,0</i>

3.1.2 Leeftijd

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 18 jaar ($SD = 2,09$). De jongste respondent is 12 jaar, de oudste 21 jaar⁹. De meeste respondenten zijn 18, 19 of 20 jaar (samen meer dan de helft van de

⁹ We selecteerden zelf de respondenten tussen 12 en 21 jaar. In het oorspronkelijke bestand met alle volledig afgewerkte enquêtes was de jongste respondent 11 jaar, de oudste 30 jaar.

respondenten). Een aanzienlijk deel van de respondenten is 15, 16, 17 of 21 jaar (samen iets minder dan 40% van de respondenten). Ongeveer één op 20 is 14 jaar. Een klein aandeel van de respondenten (1%) is 12 en 13 jaar.

Tabel 3: Leeftijd

Leeftijd	N	%
12	18	,4
13	27	,6
14	233	5,6
15	343	8,2
16	363	8,7
17	365	8,8
18	739	17,8
19	831	20,0
20	746	17,9
21	498	12,0
<i>Totaal</i>	<i>4163</i>	<i>100,0</i>

3.1.3 Onderwijsniveau

De meeste respondenten volgen momenteel hoger niet universitair onderwijs (iets meer dan de helft van de respondenten). Iets minder dan een vijfde volgt ASO. Iets meer dan één op 10 volgt TSO. Ongeveer één op 20 volgt BSO of universitair onderwijs. Ten slotte is er slechts een klein aandeel dat KSO, 6e leerjaar lager onderwijs volgt of dat niet meer op school zit of al werkt.

Tabel 4: Huidige gevolgde onderwijsniveau

Gevolgte onderwijsniveau	N	%
Werken / niet meer op school	51	1,2
Universiteit	187	4,5
Hoger niet universitair onderwijs	2352	56,5
ASO	788	18,9
KSO	42	1,0
TSO	477	11,5
BSO	244	5,9
6e leerjaar lager onderwijs	22	,5
<i>Total</i>	<i>4163</i>	<i>100,0</i>

Omdat de meeste respondenten schoolgaand zijn of nog studeren, rapporteren we hier ook het opleidingsniveau van de ouders¹⁰. Dit gebruiken we als ad hoc maat om de sociale achtergrond van jongeren te situeren. Het onderwijsniveau van de vader van de meeste respondenten (42.6%) is hoger middelbaar onderwijs. Voor een ongeveer even groot deel (42.8%) is dat hoger (niet universitair of universitair) onderwijs. 14.5% van de respondenten heeft een vader die hoogstens lager middelbaar onderwijs gevolgd heeft. We merken op dat een aanzienlijk deel van de respondenten (één op vijf) geen gegevens rapporteert over het opleidingsniveau van hun vader.

¹⁰ Bij het bevragen van informatie over het opleidingsniveau van de ouders konden de respondenten ook het opleidingsniveau opgeven van andere mogelijke ouderfiguren zoals stiefouders, pleegouders, adoptieouders, grootouders of andere moeder- en vaderfiguren.

Tabel 5: Onderwijsniveau van de vader

Onderwijsniveau vader	N	%
Geen onderwijs	21	,6
Lager onderwijs	107	3,2
Lager middelbaar	356	10,7
Hoger middelbaar	1421	42,6
Hoger niet universitair	863	25,9
Universitair	564	16,9
<i>Totaal</i>	3332	100,0
Niet ingevuld	459	11,0
'ik weet het niet'	372	8,9
<i>Totaal</i>	4163	100,0

Het onderwijsniveau van de moeder van de meeste respondenten (41.5%) is hoger middelbaar onderwijs. Voor een ongeveer even groot deel (44.7%) is dat hoger (niet universitair of universitair) onderwijs. 13.7% van de respondenten heeft een moeder die hoogstens lager middelbaar onderwijs gevolgd heeft. We merken op dat ongeveer één op 10 van de respondenten geen gegevens rapporteert over het opleidingsniveau van hun moeder.

Tabel 6: Onderwijsniveau van de moeder

Onderwijsniveau moeder	N	%
Geen onderwijs	27	,7
Lager onderwijs	102	2,7
Lager middelbaar	390	10,3
Hoger middelbaar	1563	41,5
Hoger niet universitair	1302	34,5
Universitair	385	10,2
<i>Totaal</i>	3769	100,0
Niet ingevuld	111	2,7
'ik weet het niet'	283	6,8
<i>Totaal</i>	4163	100,0

3.1.4 Geloofsovertuiging

Het meten van etniciteit gaat gepaard met verschillende moeilijkheden (zie Lodewijckx, 2004). Daarom verkiezen we hier de geloofsovertuiging van de respondenten te rapporteren.

Meer dan de helft van de respondenten (57.7%) benoemen zichzelf als Katholiek. Iets minder dan één op drie (29.2%) beschouwt zichzelf als ongelovig. 7.1% van de jongeren zijn vrijzinnig van geloofsovertuiging, 2.5% heeft Islam als geloofsovertuiging. Erg weinig respondenten (minder dan 1%) hangen een protestantse of Joodse geloofsovertuiging aan.

Tabel 7: Geloofsovertuiging

Geloofsovertuiging	N	%
Katholiek	2403	57,7
Protestants	30	,7
Islam	105	2,5
Joods	3	,1
Vrijzinnig	297	7,1
Niet gelovig	1216	29,2
Ander ...	109	2,6
<i>Total</i>	<i>4163</i>	<i>100,0</i>

3.1.5 Seksuele identificatie

We vroegen aan de respondenten om zichzelf te identificeren op een schaal die gaat van 'volledig heteroseksueel' (categorie 1) tot volledig homo of lesbisch (categorie 7) (cfr. de Kinsey schaal: Kinsey, Pomeroy & Martin, 1948; Kinsey en anderen, 1957; Bell & Weinberg, 1979).

De overgrote meerderheid (90.4%) ziet zichzelf als (bijna) volledig heteroseksueel (categorie één en twee). Iets meer dan één op 20 (6.1%) ziet zichzelf als (bijna) exclusief homoseksueel (categorie zes en zeven). 3.6% ziet zichzelf als (eerder) evenveel hetero- als homoseksueel (categorie drie, vier en vijf). 2% van de respondenten geeft aan het niet te weten.

Tabel 8: Seksuele identificatie

Seksuele identificatie	N	%
1 Volledig heteroseksueel	2891	70,8
2	799	19,6
3	60	1,5
4 Evenveel heteroseksueel als homoseksueel	47	1,2
5	35	,9
6	111	2,7
7 Volledig homo / lesbisch	138	3,4
Totaal	4081	100,0
'Ik weet het niet'	82	2,0
Total	4163	100,0

We onderzochten of er significante verbanden waren tussen de seksuele identificatie van de respondenten en het geslacht, de leeftijd of het opleidingsniveau (van de moeder) van de respondenten. We deelden de respondenten op in een heteroseksuele groep (categorie één en twee), in een biseksuele groep (categorie drie, vier en vijf) en in een homoseksuele of lesbische groep (categorie zes en zeven).

Er is een significant verband tussen het geslacht en de seksuele identificatie van de respondenten $\chi^2(2) = 40.03$, $p < .001$. Er zijn meer meisjes die zichzelf hetero- (91.7%) en biseksueel (3.8%) zien in vergelijking met jongens (respectievelijk 87.8 en 2.7%). Er zijn echter meer jongens die zichzelf als homo identificeren (9.5%) dan dat er meisjes zich als lesbisch identificeren (4.5%).

Tabel 9: Seksuele identificatie naar geslacht

Identificatie naar geslacht		Jongen	Meisje	Totaal
Hetero	N	1152	2538	3690
	%	87,8	91,7	90,4
Biseksueel	N	36	106	142
	%	2,7	3,8	3,5
Homo / Lesbisch	N	124	125	249
	%	9,5	4,5	6,1
Totaal	N	1312	2769	4081
	%	100	100	100

Er is een significant verband tussen de leeftijd en de seksuele identificatie van de respondenten $\chi^2(4) = 16.32, p < .01$. Er zijn meer respondenten ouder dan 15 jaar die zich als homo of lesbisch identificeren dan respondenten van 12 tot en met 15 jaar. Er zijn dan weer minder respondenten ouder dan 15 jaar die zich als heteroseksueel identificeren dan respondenten van 12 tot en met 15 jaar. Dit heeft mogelijk te maken met de gemiddelde leeftijd waarop jongeren zich als holebi identificeren (i.e. 16 tot 19 jaar) (Vincke & Stevens, 1999).

Tabel 10: Seksuele identificatie naar leeftijd

Identificatie geslacht	naar	12-15j	16-18j	19-21j	Totaal
Hetero	N	550	1279	1861	3690
	%	93,7	89,0	90,5	90,4
Biseksueel	N	18	64	60	142
	%	3,1	4,5	2,9	3,5
Homo / Lesbisch	N	19	94	136	249
	%	3,2	6,5	6,6	6,1
Totaal	N	587	1437	2057	4081
	%	100	100	100	100

We vonden geen significant verschil tussen het opleidingsniveau van de ouders en de seksuele identificatie van de respondenten

3.2. Analyse van kernvariabelen naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en seksuele identificatie

In dit deel presenteren we de resultaten van het onderzoek naar de ervaringen van holebi- en heterojongeren met betrekking tot hun schoolloopbaan en andere relevante belevingen. We hechten veel belang aan de mogelijke verschillen tussen jongens en meisjes, hoger en lager opgeleiden, jonge en oudere jongeren en verschillen tussen zij die zich als homo / lesbisch, biseksueel of hetero identificeren.

We maken in dit deel een onderscheid tussen holebispecifieke variabelen en niet holebispecifieke variabelen. De laatste hebben te maken met gender (bijvoorbeeld zichzelf typisch mannelijke of vrouwelijke eigenschappen toeschrijven), het stellen van deviant gedrag, verschillende vormen van het ervaren van sociale ondersteuning, intrapersonlijke gevoelens (zoals zelfwaardering), slachtofferbeleving en het beoordelen van de omgeving als al dan niet holebivriendelijk. We evalueren tevens een aantal variabelen die enkel van toepassing zijn op schoolgaande jongeren (hun prestaties, studiemotivatie, gevoelens van schoolzinloosheid en –verbondenheid en ervaringen van steun en discriminatie door leerlingen en leerkrachten).

De holebispecifieke variabelen hebben te maken met ervaringen die enkel relevant zijn voor holebi-jongeren. Het betreft dan ervaringen van coming out (open zijn over zijn of haar seksuele voorkeur), sociale zelfidentificatie (i.e. zich al dan niet identificeren met holebi's als groep in de samenleving), geïnternaliseerde homonegativiteit (i.e. het zich eigen maken van negatieve ideeën en vooroordelen over holebiseksualiteit in de samenleving) en stigmabewustzijn (i.e. het besef te behoren tot een gestigmatiseerde groep).

3.2.1 Niet holebi-specifieke variabelen

3.2.1.1 Contextuele factoren: slachtofferbeleving en inschatten van holebivriendelijkheid van de omgeving

A. Slachtofferbeleving

Aan de hand van een aantal vragen trachten we de respondenten hun slachtofferbeleving in kaart te brengen. We vroegen hen om op een schaal van één (nooit) tot vijf (heel vaak) aan te duiden hoe vaak ze de afgelopen zes maanden uitgescholden of belachelijk gemaakt werden, bespuugd, geslagen of bedreigd werden.

6% van de respondenten wordt (heel) vaak uitgescholden of belachelijk gemaakt. In iets minder dan één op vijf (18.7%) van de gevallen gebeurt dit soms. In drie vierde van de gevallen (75.2%) gebeurt dit zelden of nooit.

Tabel 11 : Uitgescholden of belachelijk gemaakt worden

	N	%
nooit	1137	27,3
zelden	1995	47,9
soms	780	18,7
vaak	186	4,5
heel vaak	64	1,5
<i>Totaal</i>	4162	
'Niet ingevuld'	1	
<i>Totaal</i>	4163	

We vinden een significant hoofdeffect van geslacht op de variabele 'uitgescholden of belachelijk gemaakt worden', $F(1,3655) = 7.23, p < .01$. Jongens ($M = 2.08, SD = .87$) rapporteren gemiddeld vaker uitgescholden of belachelijk gemaakt te worden dan meisjes ($M = 2.02, SD = .86$). We vinden een significant hoofdeffect van leeftijd op de variabele 'uitgescholden of belachelijk gemaakt worden',

$F(2,3655) = 7.66, p < .001$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat 19 tot en met 21 jarigen ($M = 1.92, SD = .81$) gemiddeld minder vaak rapporteren uitgescholden of belachelijk gemaakt te worden dan 12 tot en met 15 jarigen ($M = 2.24, SD = .96, p < .001$) en 16 tot en met 18 jarigen ($M = 2.14, SD = .88, p < .001$). We vinden een significant hoofdeffect van seksuele identificatie op de variabele 'uitgescholden of belachelijk gemaakt worden', $F(2,3655) = 5.90, p < .01$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat heterojongeren ($M = 2.02, SD = .85$) minder vaak rapporteren uitgescholden of belachelijk gemaakt te worden dan biseksuele ($M = 2.33, SD = 1.05, p < .01$) en homoseksuele jongeren ($M = 2.21, SD = .95, p < .01$). We vinden geen significant hoofdeffect van opleiding. Tevens vinden we geen significante interactie-effecten.

Minder dan één op 100 (.5%) van de respondenten wordt (heel) vaak bespuugd of geslagen. In ongeveer één op 50 (2.3%) van de gevallen gebeurt dit soms. In de meerderheid van de gevallen (97.2%) gebeurt dit zelden of nooit.

Tabel 12: Bespuugd of geslagen worden

Bespuugd of geslagen?	N	%
nooit	3678	88,4
zelden	367	8,8
soms	97	2,3
vaak	11	,3
heel vaak	9	,2
<i>Totaal</i>	4162	
'Niet ingevuld'	1	
<i>Totaal</i>	4163	

We vinden een significant hoofdeffect van leeftijd op de variabele 'bespuugd of geslagen worden', $F(2,3655) = 7.04, p < .001$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat 19 tot en met 21 jarigen ($M = 1.08, SD = .32$) gemiddeld minder vaak rapporteren uitgescholden of belachelijk gemaakt te worden dan 12 tot en met 15 jarigen ($M = 1.34, SD = .68, p < .001$) en 16 tot en met 18 jarigen ($M = 1.16, SD = .46, p < .001$). 16 tot en met 18 jarigen rapporteren gemiddeld minder vaak uitgescholden of belachelijk gemaakt te worden dan 12 tot en met 15 jarigen ($p < .001$).

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'bespuugd of geslagen worden', noch vinden we significante interactie-effecten.

Eén op 100 van de respondenten wordt (heel) vaak bedreigd. In 3.6% van de gevallen gebeurt dit soms. Voor de meerderheid van de respondenten (95.4%) gebeurt dit zelden of nooit.

Tabel 13: Bedreigd worden

Bedreigd?	N	%
nooit	3446	82,8
zelden	524	12,6
soms	148	3,6
vaak	34	,8
heel vaak	10	,2
<i>Totaal</i>	4162	
'Niet ingevuld'	1	
<i>Totaal</i>	4163	

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'bedreigd worden', noch vinden we significante interactie-effecten.

B. Inschatting holebivriendelijkheid van de omgeving

We vroegen de respondenten in welke mate ze specifieke deelgebieden van de samenleving al dan niet holebivriendelijk inschatten.

8.3 tot 13.5% van de respondenten (al naargelang de specifieke locatie) vinden de sportvereniging, jeugdvereniging, buurt, school, jeugdhuis of café (helemaal) niet holebivriendelijk. 34.8% vindt de samenleving (helemaal) niet holebivriendelijk, 30.5% vindt de meeste mensen niet holebivriendelijk. Ongeveer één op vier tot 30% van de respondenten vindt respectievelijk de samenleving en de meeste mensen redelijk tot heel erg holebivriendelijk. 40.5% vindt de sportvereniging een redelijk tot heel erg holebivriendelijke plek. Ongeveer de helft van de mensen vindt respectievelijk de buurt, de

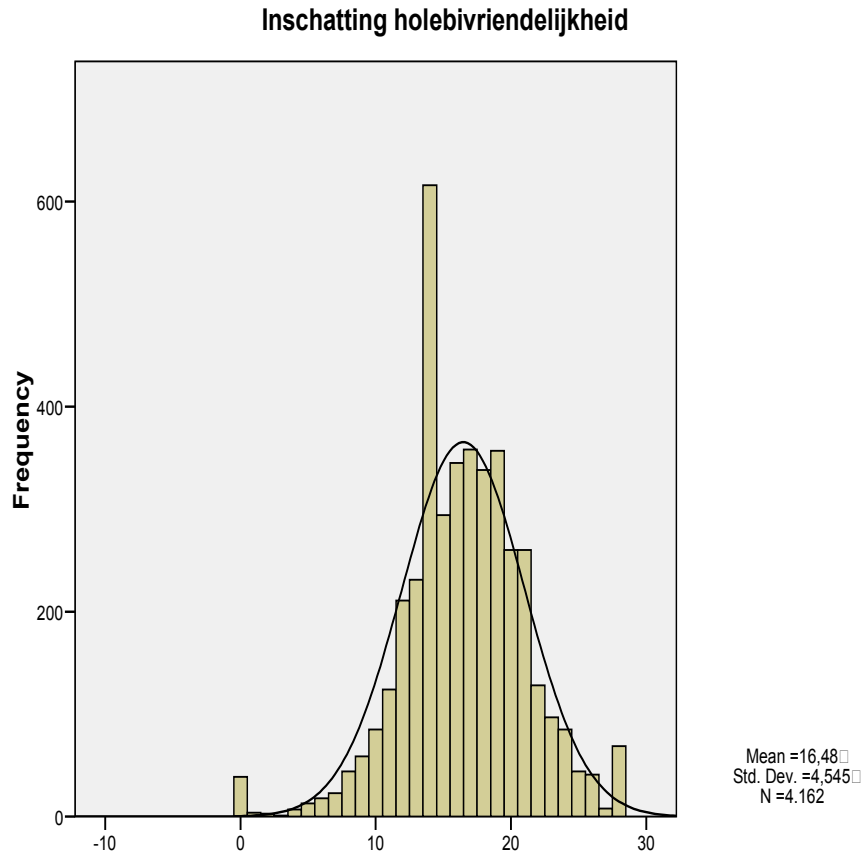
jeugdvereniging en het jeugdhuis of café een redelijk tot heel erg holebivriendelijke plek. 60.3% van de respondenten vindt zijn of haar school een redelijk tot heel erg holebivriendelijke plek.

Tabel 14: Inschatting holebivriendelijkheid van de omgeving

Holebivriendelijkheid omgeving	Sportver.	Jeugdver.	Buurt	School	Jeugdhuis, café	Samenleving	Meeste mensen
Helemaal niet holebivriendelijk	3,2	2,5	3,3	3,3	2,1	5,4	3,7
Niet holebivriendelijk	10,3	7,7	10,6	8,8	6,2	29,4	26,8
Neutraal	46,0	38,2	38,9	27,7	36,5	41,2	39,4
Redelijk holebivriendelijk	26,9	34,9	35,4	40,1	38,9	20,7	26,6
Heel erg holebivriendelijk	13,6	16,7	11,8	20,2	16,4	3,4	3,4
<i>Totaal</i>	4162						

Op basis van de verschillende scores op holebivriendelijkheid berekenden we een variabele op basis van de 7 schaalitems uit tabel 14. Deze variabele geeft de gemiddelde inschatting van holebivriendelijkheid van de omgeving weer. De scores voor de variabele 'inschatting holebivriendelijkheid van de omgeving' kunnen variëren van nul tot 28. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 16.48 (SD = 4.54).

Figuur 1: Spreiding van de scores op de variabele 'inschatting holebivriendelijkheid van de omgeving'

We vinden een significant hoofdeffect van geslacht op de variabele 'inschatting 'holebivriendelijkheid omgeving', $F(1,3655) = 11.66$, $p < .001$. Jongens ($M = 15.46$, $SD = 4.82$) schatten hun omgeving gemiddeld als minder holebivriendelijk in dan meisjes ($M = 17.09$, $SD = 4.25$).

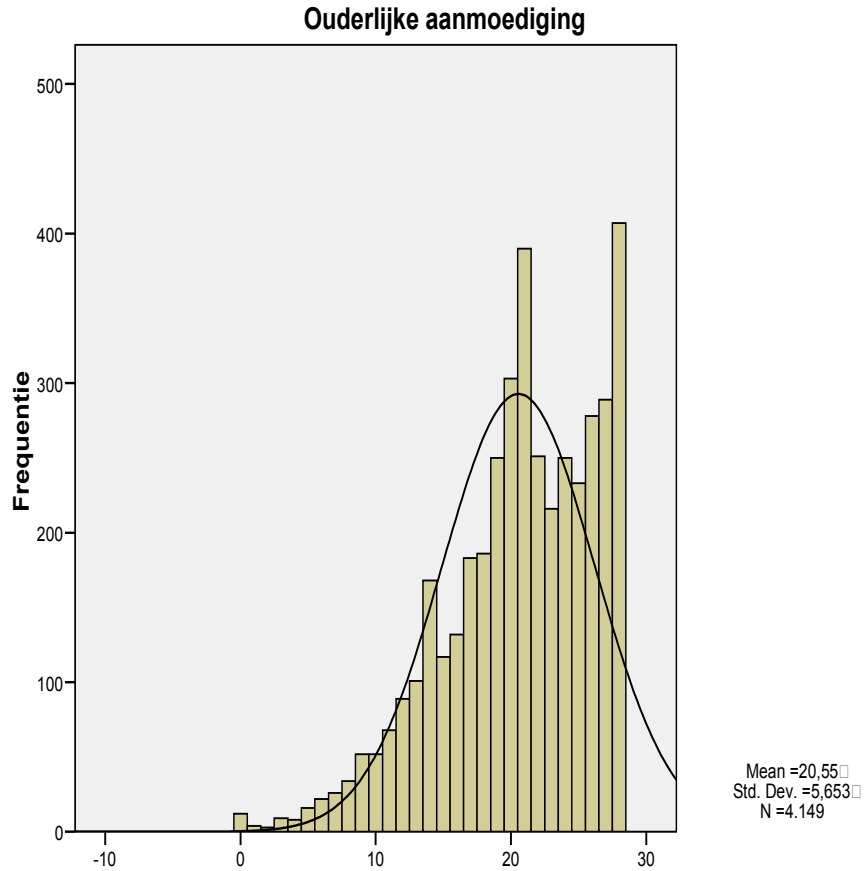
Overigens vinden we geen significante hoofdeffecten van leeftijd, opleiding en seksuele identificatie. Noch vinden we significante interactie-effecten.

3.2.1.2 Variabelen die te maken hebben met sociale ondersteuning

A. Ouderlijke aanmoediging

We gingen na in welke mate de respondenten aanmoediging ervaren van hun ouders. We baseerden ons op een schaal van Brutsaert (2001). De respondenten konden aangeven in welke mate ze akkoord zijn met een aantal stellingen op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). Het betreft stellingen zoals 'thuis zien ze alleen mijn fouten', 'thuis aanvaarden ze mij zoals ik ben' en 'als ik iets wil vertellen, doen ze thuis alsof ze me niet horen'. Scores op deze variabele kunnen variëren van nul tot 28. De interne consistentie van de zeven items waaruit de schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .89. De meeste respondenten scoren relatief hoog op deze variabele met een gemiddelde score van 20.55 (SD = 5.65).

Figuur 2: Spreiding van de scores op de variabele 'ouderlijke aanmoediging'

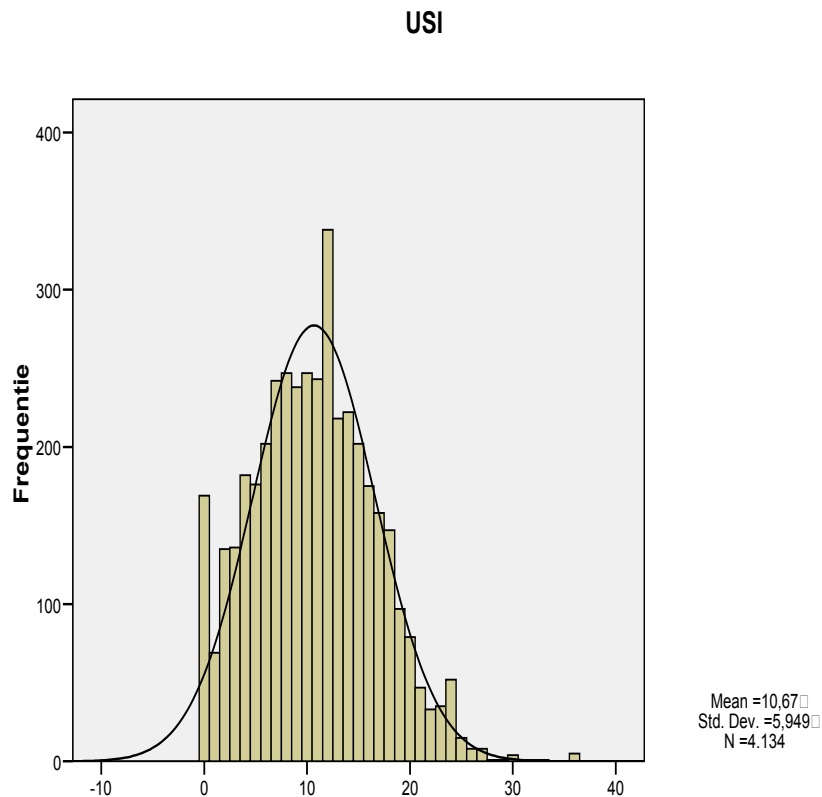
We vinden een significant hoofdeffect van opleidingsniveau (van de moeder) op de gemiddelde scores voor de variabele 'ouderlijke aanmoediging', $F(2,3646) = 5.60$, $p < .01$. De Games-Howell post hoc test wijst uit dat respondenten waarvan de moeder hoger niet universitair onderwijs gevolgd heeft ($M = 21.23$, $SD = 5.03$), gemiddeld hoger scoren op de variabele 'ouderlijke aanmoediging' dan respondenten waarvan de moeder hoogstens hoger middelbaar onderwijs gevolgd heeft ($M = 20.26$, $SD = 5.92$, $p < .001$).

We vinden verder geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd en seksuele identificatie. Tevens vinden we geen significante interactie-effecten.

B. Het ervaren van niet ondersteunende interacties

Voor het meten van niet ondersteunende interacties gebruikten we een ingekorte vanuit het Engels vertaalde versie van de 'Unsupportive Social Interactions Inventory' (USII) van Ingram, Betz, Mindes, Schmitt & Smith (2001). Deze schaal werd in het bijzonder ontworpen om probleemspecifieke niet ondersteunende interacties te meten die de respondent ervaart. De USII bestaat uit 12 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vierpunten schaal van het Likert type (variërend van 'ze reageerden nooit op deze manier' tot 'ze reageerden altijd op deze manier'). De interne consistentie van de items waaruit de schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .85. De variabele 'het ervaren van niet ondersteunende interacties' heeft een minimumscore van 0 en een maximumscore van 36. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 10.67 (SD = 5.95).

Figuur 3: Spreiding van de scores op de variabele 'niet ondersteunende interacties (USI)'

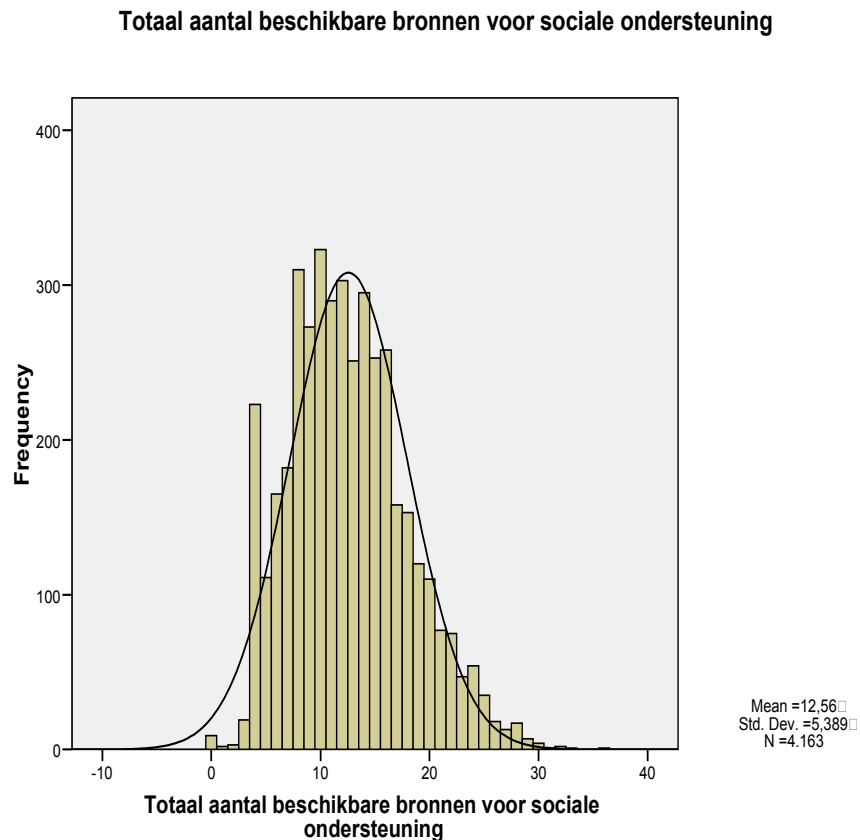
We vinden een significant hoofdeffect van opleidingsniveau (van de moeder) op de gemiddelde scores voor de variabele 'niet ondersteunende interacties', $F(2,3632) = 4.62$, $p < .01$. De Games-Howell post hoc test wijst uit dat respondenten waarvan de moeder hoger niet universitair onderwijs gevolgd heeft ($M = 10.27$, $SD = 5.55$), gemiddeld lager scoren op de variabele 'niet ondersteunende interacties' dan respondenten waarvan de moeder hoogstens hoger middelbaar onderwijs gevolgd heeft ($M = 10.83$, $SD = 5.98$, $p < .05$).

We vinden verder geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd en seksuele identificatie. Tevens vinden we geen significante interactie-effecten.

C. Het aantal beschikbare bronnen voor sociale ondersteuning

De vragen die we stelden naar het ervaren van sociale ondersteuning zijn gebaseerd op eerder onderzoek (Vincke & Bolton, 1994; Vincke & van Heeringen, 2004). We berekenden een totaalscore bestaande uit de som van het aantal beschikbare bronnen van sociale ondersteuning met betrekking tot vier verschillende situaties. Deze score kan variëren van nul (men beschikt over geen enkele bron voor sociale ondersteuning) tot 36 (men beschikt over het maximum aantal mogelijke bronnen voor sociale ondersteuning). De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 12.56 ($SD = 5.39$).

Figuur 4: Spreiding van de scores op de variabele 'Totaal aantal beschikbare bronnen voor sociale ondersteuning'

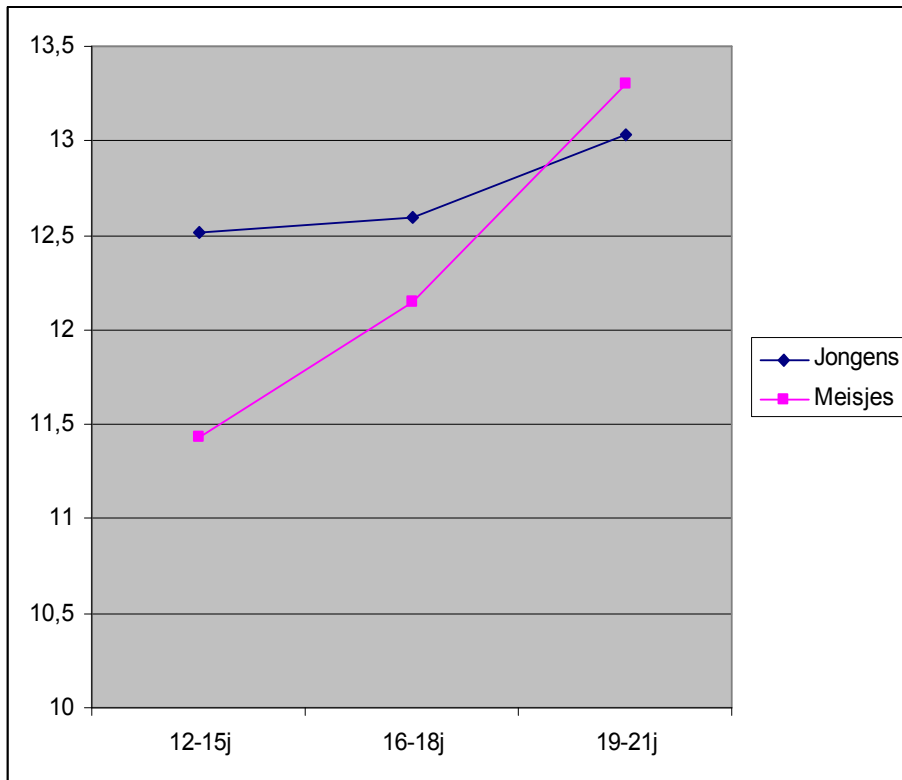

We vinden een significant hoofdeffect van leeftijd op het gemiddelde aantal beschikbare bronnen voor sociale ondersteuning, $F(2,3655) = 6.15$, $p < .01$. De Games-Howell post hoc test wijst uit dat jongeren van 19 tot en met 21 jaar ($M = 13.22$, $SD = 5.34$) gemiddeld een groter aantal bronnen beschikbaar hebben voor sociale steun in vergelijking met jongeren van 12 tot en met 15 jaar ($M = 11.88$, $SD = 5.87$, $p < .001$) en jongeren van 16 tot en met 18 jaar ($M = 12.29$, $SD = 5.26$, $p < .001$). We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie.

Daarnaast vinden we wel een significant interactie-effect van leeftijd en geslacht op het gemiddelde aantal beschikbare bronnen, $F(2,3655) = 7.39$, $p < .001$. Dit betekent dat de relatie tussen het gemiddelde aantal beschikbare bronnen en de leeftijdsgroep waartoe de respondenten behoren,

anders is voor jongens dan voor meisjes (zie figuur 5). Voor zowel jongens als meisjes neemt het gemiddelde aantal beschikbare bronnen toe al naargelang ze tot een hogere leeftijdsgroep behoren. Echter, wanneer jongens gemiddeld een hoger aantal beschikbare bronnen hebben op 12 tot en met 15 jarige leeftijd en op 16 tot en met 18 jarige leeftijd in vergelijking met meisjes (respectievelijk voor jongens $M = 12.52$, $SD = 6.25$; $M = 12.60$, $SD = 5.44$ en voor meisjes $M = 11.43$, $SD = 5.54$; $M = 12.15$, $SD = 5.17$), geldt net het omgekeerde op 19 tot en met 21 jarige leeftijd: dan hebben meisjes ($M = 13.30$, $SD = 5.27$) gemiddeld een hoger aantal beschikbare bronnen in vergelijking met jongens ($M = 13.03$, $SD = 5.51$). We vinden geen andere significante interactie-effecten.

Figuur 5: Interactie-effect van geslacht x leeftijd op het gemiddelde aantal beschikbare bronnen voor sociale steun

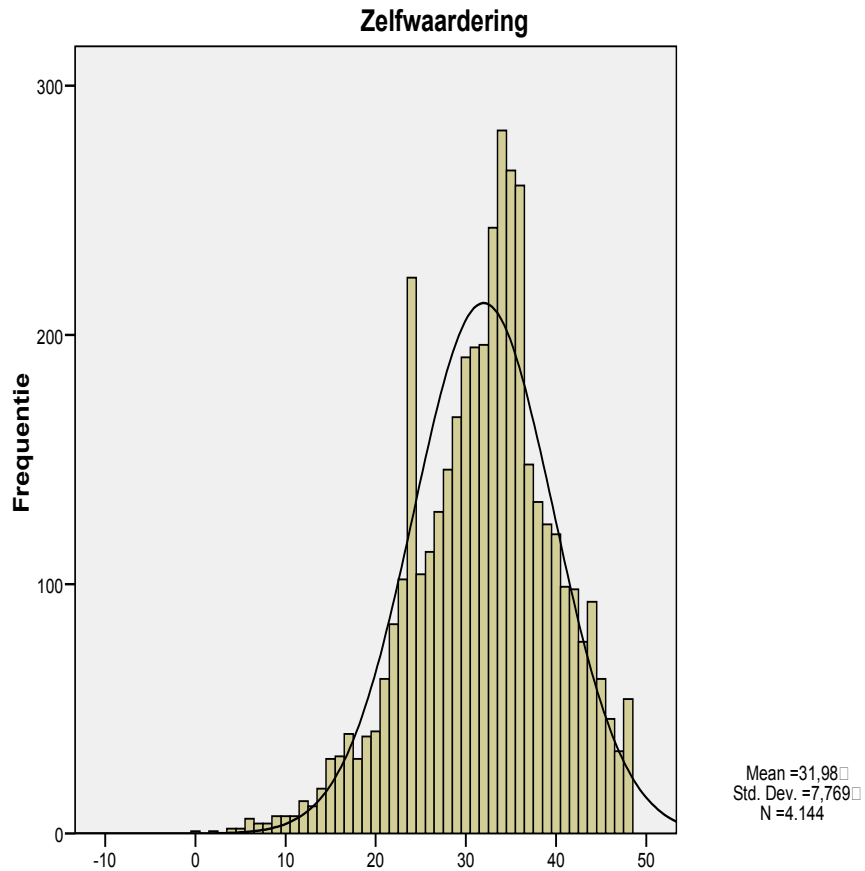
3.2.1.3 Individuele kenmerken van de respondenten: mentaal welbevinden, deviant gedrag en (denken over) mannelijkheid en vrouwelijkheid

1. *Variabelen die te maken hebben met intrapersonlijke gevoelens*

A. Zelfwaardering

Zelfwaardering kan worden gedefinieerd als de mate waarin een individu zichzelf aanvaardt zoals hij of zij is (Brutsaert, 2001) en is hier gemeten door middel van een schaal geïnspireerd op de Revised Janis-Field Scale (Eagly, 1967) en de Rosenberg Self-Concept Scale (Rosenberg, 1963). De schaal bestaat uit 12 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit de schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .91. De scores voor zelfwaardering kunnen variëren van nul tot 48. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 31.98 (SD = 7.77).

Figuur 6: Spreiding van de scores op de variabele 'zelfwaardering'

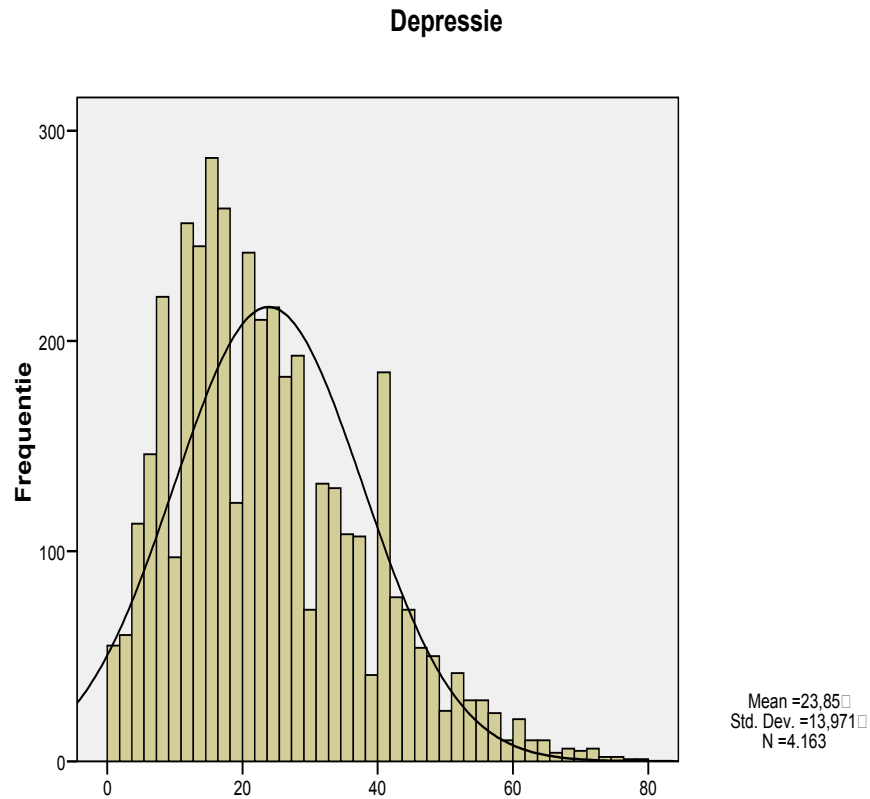

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'mannelijkheid', noch vinden we significante interactie-effecten.

B. Depressieve gevoelens

Om depressieve gevoelens bij de respondenten in kaart te brengen, maakten we gebruik van de CES-D (Center for Epidemiological Studies – Depression) schaal (Radloff, 1977). Deze schaal die gebruikt wordt bij niet-klinische populaties bestaat uit 20 items die kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'nooit' tot 'heel vaak'). De interne consistentie van de items waaruit de schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .93. De scores op deze schaal kunnen variëren van nul tot 80. De meeste respondenten scoren relatief laag op deze variabele met een gemiddelde score van 23.85 (SD = 13.97).

Figuur 7: Spreiding van de scores op de variabele 'depressie'

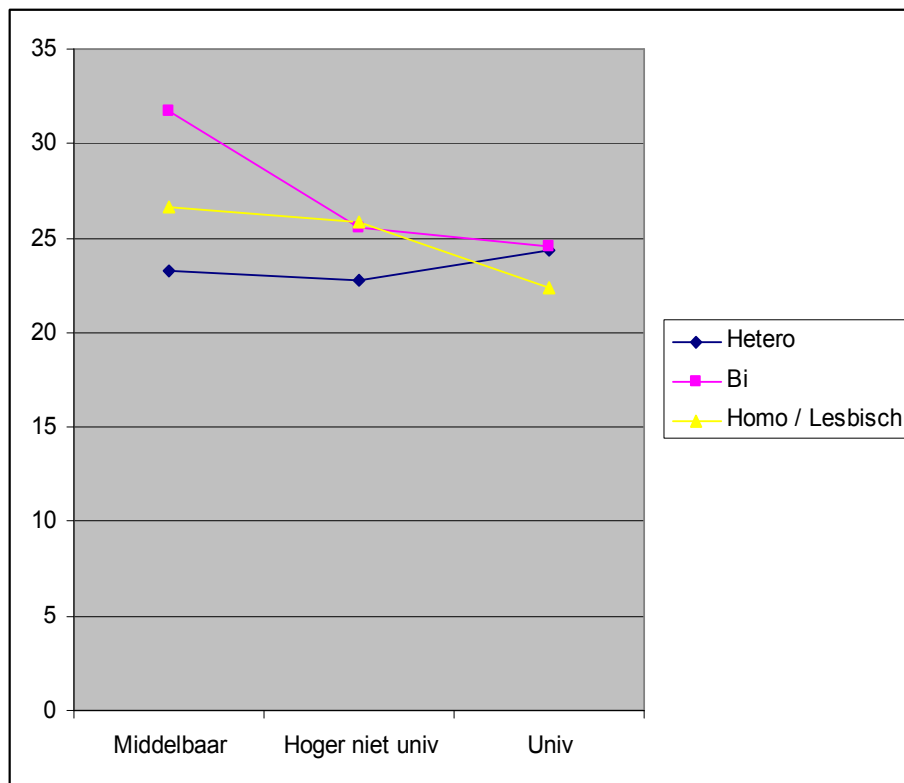

We vinden een significant hoofdeffect van leeftijd op gemiddelde depressiescores, $F(2,3655) = 7.91$, $p < .001$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat jongeren van 12 tot en met 15 jaar ($M = 25.59$, $SD = 14.87$) gemiddeld hoger scoren op depressie dan jongeren van 19 tot en met 21 jaar ($M = 22.90$, $SD = 13.21$, $p < .001$). We vinden daarnaast een significant hoofdeffect van seksuele identificatie op gemiddelde depressiescores, $F(2,3655) = 6.16$, $p < .01$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat biseksuele jongeren ($M = 28.35$, $SD = 15.04$) gemiddeld hoger scoren op depressie in vergelijking met heteroseksuele jongeren ($M = 23.23$, $SD = 13.56$, $p < .001$). We vinden geen significant hoofdeffecten van geslacht en opleidingsniveau.

Ten slotte vinden we een significant interactie-effect van het opleidingsniveau (van de moeder) en seksuele identificatie op de gemiddelde depressiescore, $F(4,3655) = 4.06$, $p < .01$. Dit betekent dat de gemiddelde scores op depressie voor hetero-, homo- en biseksuele jongeren verschillen

naargelang het opleidingsniveau (van de moeder) (zie figuur 8). De gemiddelde depressiescores verschillen voor heterojongeren relatief weinig naargelang het opleidingsniveau van de moeder (respectievelijk van het laagste naar het hoogste opleidingsniveau: $M = 23.31$, $SD = 13.63$; $M = 22.76$, $SD = 13.08$; $M = 24.39$, $SD = 14.75$). Voor biseksuele jongeren daalt de gemiddelde depressiescore naargelang de moeder hoger opgeleid is (respectievelijk van het laagste naar het hoogste opleidingsniveau: $M = 31.71$, $SD = 16.10$; $M = 25.56$, $SD = 13.86$; $M = 24.53$, $SD = 12.53$). Ook bij homo- en lesbische jongeren daalt de gemiddelde depressiescore naargelang de moeder hoger opgeleid is (respectievelijk van het laagste naar het hoogste opleidingsniveau: $M = 26.66$, $SD = 17.02$; $M = 25.90$, $SD = 15.04$; $M = 22.33$, $SD = 13.90$). We vinden geen andere significante interactie-effecten.

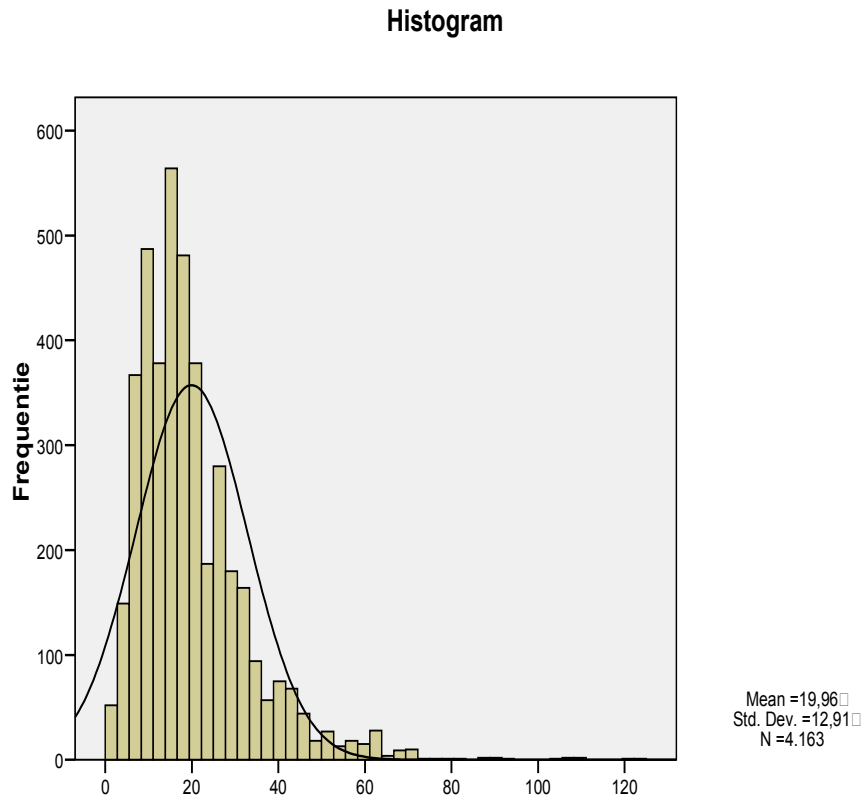
Figuur 8: Interactie-effect van opleidingsniveau (moeder) x seksuele identificatie op gemiddelde depressiescores

2. *Deviant gedrag*

Deviant gedrag op school en daarbuiten werd gemeten door de respondenten te vragen hoe vaak ze specifieke gedragingen (bijvoorbeeld te laat komen of geschorst worden voor één of meerdere dagen) stelden. We baseerden ons op een schaal van Stewart (2003) en Vermeersch (2006) bestaande uit 30 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'nooit' tot 'heel vaak'). De interne consistentie van de items waaruit de schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .90. Scores op deze variabele kunnen variëren van nul tot 120. De meeste respondenten scoren relatief laag op deze variabele met een gemiddeld score van 19.96 (SD = 12.91).

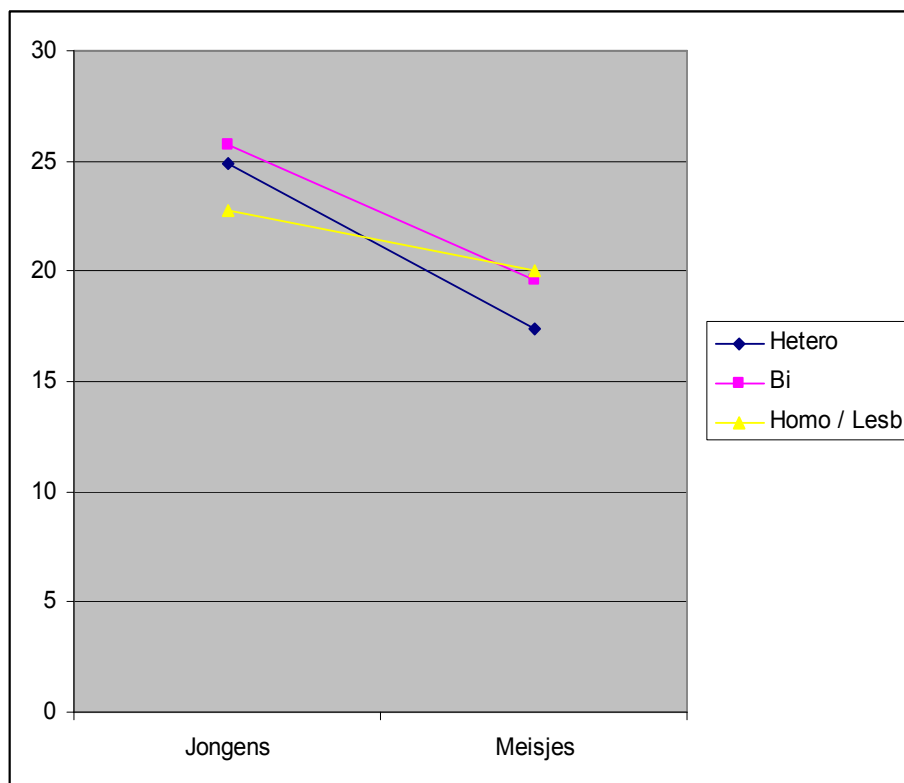
Figuur 9: Spreiding van de scores op de variabele 'deviant gedrag'

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd, opleiding of seksuele identificatie op de scores van de variabele 'deviant gedrag'.

We vinden wel een significant interactie-effect van geslacht en seksuele identificatie op deviant gedrag, $F(2,3655) = 9.58$, $p < .001$. Dit betekent dat de scores voor de variabele 'deviant gedrag' voor jongens en meisjes verschillen naargelang de seksuele identificatie (zie figuur 10). We stellen vast dat er relatief weinig verschil is in de scores op deviant gedrag tussen homojongens ($M = 22.73$, $SD = 10.94$) en lesbische meisjes ($M = 20.06$, $SD = 10.65$). Heterojongens ($M = 24.90$, $SD = 15.64$) echter scoren gemiddeld hoger op deviant gedrag dan heteromeisjes ($M = 17.41$, $SD = 9.95$). Ten slotte zien we dat biseksuele jongens ($M = 25.74$, $SD = 14.86$) gemiddeld hoger scoren op deviant gedrag in vergelijking met biseksuele meisjes ($M = 19.62$, $SD = 9.14$).

Figuur 10: Interactie-effect van geslacht x seksuele identificatie op scores voor deviant gedrag

3. *Gendergerelateerde variabelen*

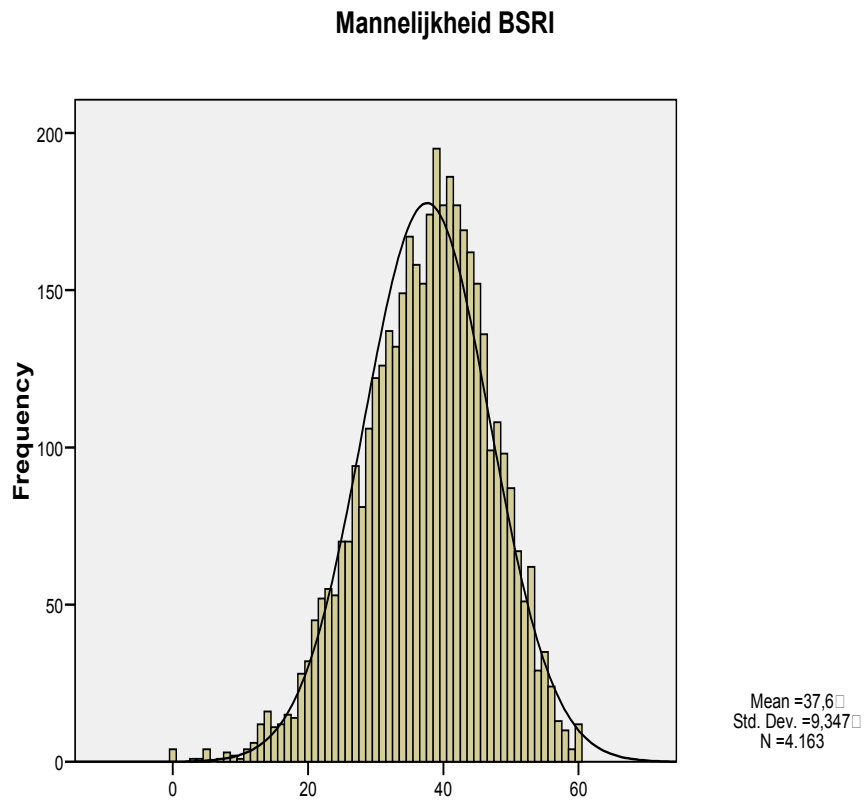
A. Sociale genderrollen

We vroegen de respondenten om kenmerken te selecteren uit een lijst van adjectieven waarvan ze vinden dat die bij hun persoonlijkheid passen (zoals meegaand, hartelijk, dominant enzovoort). Daarvoor maakten we gebruik van een verkorte versie¹¹ van de Bem Sex Role Inventory (Bem, 1974), een instrument dat genderrollen en androgeniteit in kaart brengt. Aan de hand van de door de respondent uitgekozen adjectieven, wordt een score op mannelijkheid, vrouwelijkheid en androgeniteit toegekend aan de respondenten. We gaan hier enkel de scores op mannelijkheid en vrouwelijkheid na. De schaal bestaat uit 12 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De respondenten scoorden 30 typisch vrouwelijke (bijvoorbeeld 'warm' en 'begripvol') en 30 typisch mannelijke (bijvoorbeeld 'assertief' en 'dominant') adjectieven op een zevenpunten schaal van het Likert type (variërend van 'past helemaal niet bij mij' tot 'past perfect bij mij'). De interne consistentie van de items waaruit de schaal met mannelijke items is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .85. De interne consistentie van de items waaruit de schaal met vrouwelijke items is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .81.

De scores op de berekende variabele 'mannelijkheid' kunnen variëren van 0 (helemaal niet mannelijk) tot 60 (zeer mannelijk) en zijn relatief normaal verdeeld. De respondenten scoren gemiddeld 37.75 (SD = 8.97) op deze variabele.

¹¹ In de originele BSRI maakt men gebruik van 60 adjectieven (20 mannelijke, 20 vrouwelijke en 20 androgyne) die respondenten zichzelf kunnen toeschrijven. In deze studie verkorten we de BSRI tot 30 adjectieven (10 mannelijke, 10 vrouwelijke en 10 androgyne).

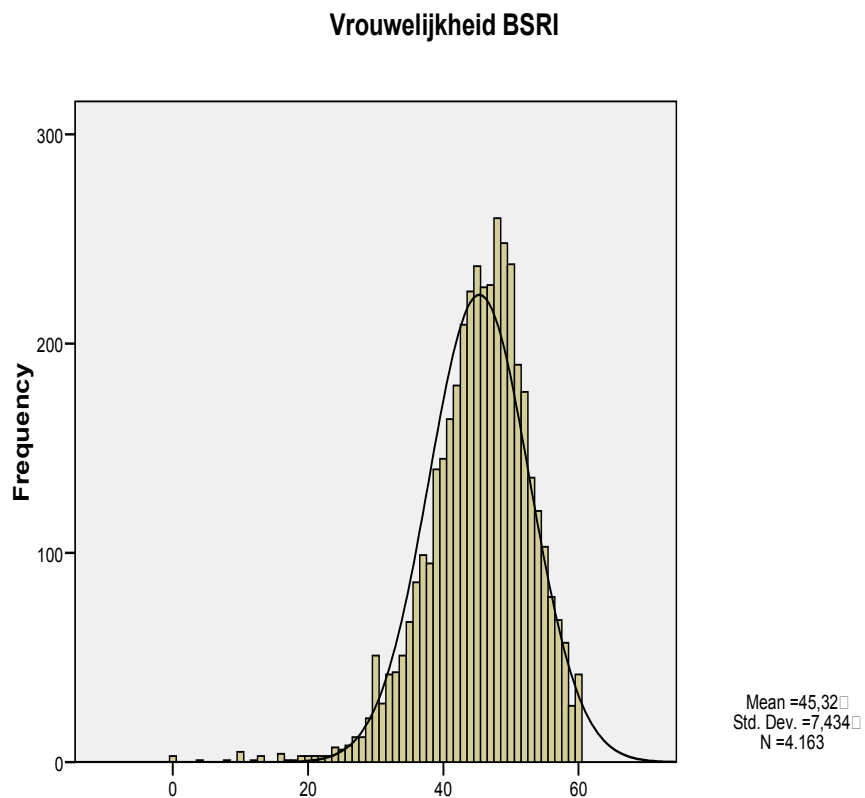
Figuur 11: Spreiding van de scores op de variabele 'mannelijkheid'

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'mannelijkheid', noch vinden we significante interactie-effecten.

De scores op de berekende variabele 'vrouwelijkheid' kunnen variëren van 0 (helemaal niet vrouwelijk) tot 60 (zeer vrouwelijk). De respondenten scoren gemiddeld 45.28 (SD = 7.12) op deze variabele.

Figuur 12: Spreiding van de scores op de variabele 'vrouwelijkheid'

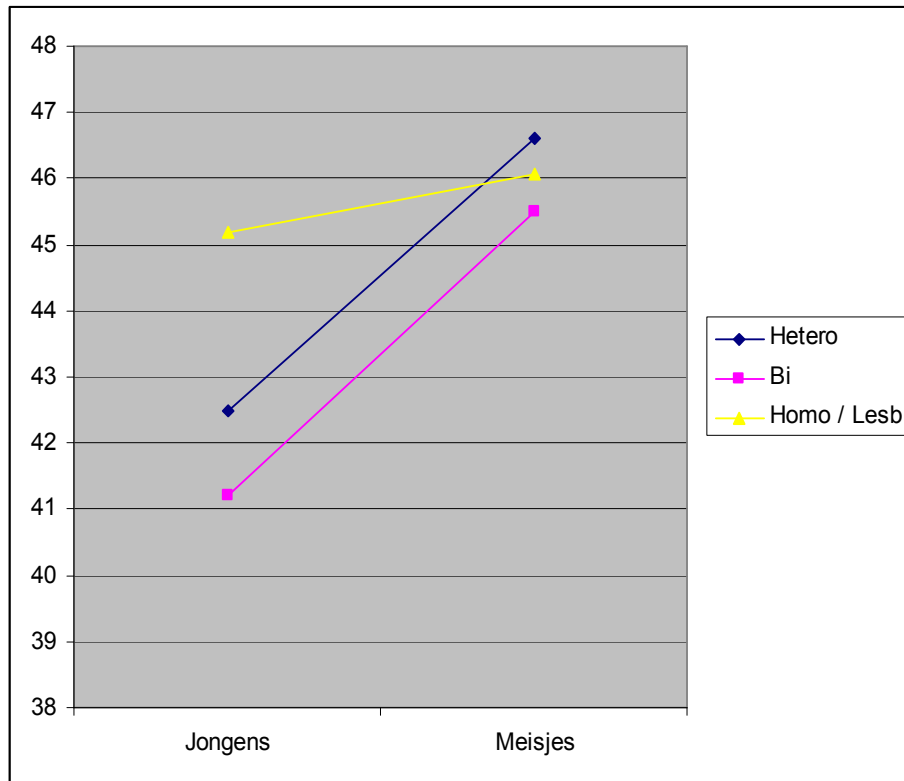

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'vrouwelijkheid'.

Wel vinden we een significant interactie-effect tussen het geslacht en de seksuele identificatie van de respondenten op scores voor vrouwelijkheid, $F(2,3655) = 5.38$, $p < .01$. Dit betekent dat de scores voor vrouwelijkheid voor jongens en meisjes verschillen naargelang de seksuele identificatie (zie figuur 13). Er zijn weinig verschillen tussen de gemiddelde scores op vrouwelijkheid van de heteromeisjes ($M = 46.60$, $SD = 6.82$), biseksuele meisjes ($M = 45.51$, $SD = 7.45$) en lesbische meisjes ($M = 46.06$, $SD = 6.57$). Bij de jongens echter scoren diegenen die zich als biseksueel ($M =$

41.21, SD = 6.42) en als heteroseksueel (M = 42.49, SD = 7.73) identificeren gemiddeld lager op vrouwelijkheid dan diegene die zich als homo identificeren (M = 45.20, SD = 7.26).

Figuur 13: Interactie-effect van geslacht x seksuele identificatie op scores voor vrouwelijkheid

B. Genderrol ideologie

We wilden weten in welke mate de respondenten denken in stereotiepe genderrolpatronen. Genderrol ideologie verwijst naar de mate waarin iemands overtuiging met betrekking tot normatieve genderrollen eerder traditioneel of modern is. Een traditionele visie houdt dan bijvoorbeeld in dat men de man als kostwinner ziet en de vrouw als zorgzame figuur. Een moderne visie houdt dan bijvoorbeeld in dat men strikte verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke genderrollen afwijst en gelijkheid tussen de seksen verdedigt. We baseerden ons op een schaal van Vermeersch (2006) bestaande uit 15 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord').

We vroegen de respondenten 'Hoe moeten volgens jou jongens en meisjes zich gedragen?'. Op een schaal van één (absoluut niet akkoord) tot vijf (volledig akkoord) konden ze dan aangeven in welke mate ze met bepaalde stellingen akkoord zijn.

De meeste jongeren (40.3%) storen zich niet aan jongens die zich als meisje gedragen, iets minder dan één op drie (30.5%) doet dat wel. 29.3% staat hier neutraal tegenover.

Tabel 15: 'Het stoort mij als een jongen zich gedraagt als een meisje'

'Het stoort mij als een jongen zich gedraagt als een meisje'	N	%
0 absoluut niet akkoord	422	10,2
1 niet akkoord	1249	30,1
2 neutraal	1218	29,3
3 akkoord	974	23,4
4 volledig akkoord	293	7,1
<i>Totaal</i>	4156	
'Niet ingevuld'	7	,2
<i>Totaal</i>	4163	100,0

De overgrote meerderheid van de jongeren (70.5%) vindt niet dat er iets mis is met een jongen die als hobby ballet heeft, 13.6% vindt van wel. 15.9% staat hier neutraal tegenover.

Tabel 16: 'Een jongen die als hobby naar ballet gaat, daar is iets mis mee'

'Een jongen die als hobby naar ballet gaat, daar is iets mis mee'	N	%
0 absoluut niet akkoord	1377	33,1
1 niet akkoord	1554	37,4
2 neutraal	661	15,9
3 akkoord	366	8,8
4 volledig akkoord	198	4,8
<i>Totaal</i>	4156	
'Niet ingevuld'	7	,2
<i>Totaal</i>	4163	100,0

Ongeveer de helft van de jongeren (49.7%) stoort zich niet aan meisjes die zich als jongen gedragen, iets minder dan één op vier (23.6%) doet dat wel. 26.8% staat hier neutraal tegenover.

Tabel 17: 'Het stoort me als een meisje zich gedraagt als een jongen'

'Het stoort me als een meisje zich gedraagt als een jongen'	N	%
0 absoluut niet akkoord	610	14,7
1 niet akkoord	1455	35,0
2 neutraal	1113	26,8
3 akkoord	788	19,0
4 volledig akkoord	190	4,6
<i>Totaal</i>	4156	
'Niet ingevuld'	7	,2
<i>Totaal</i>	4163	100,0

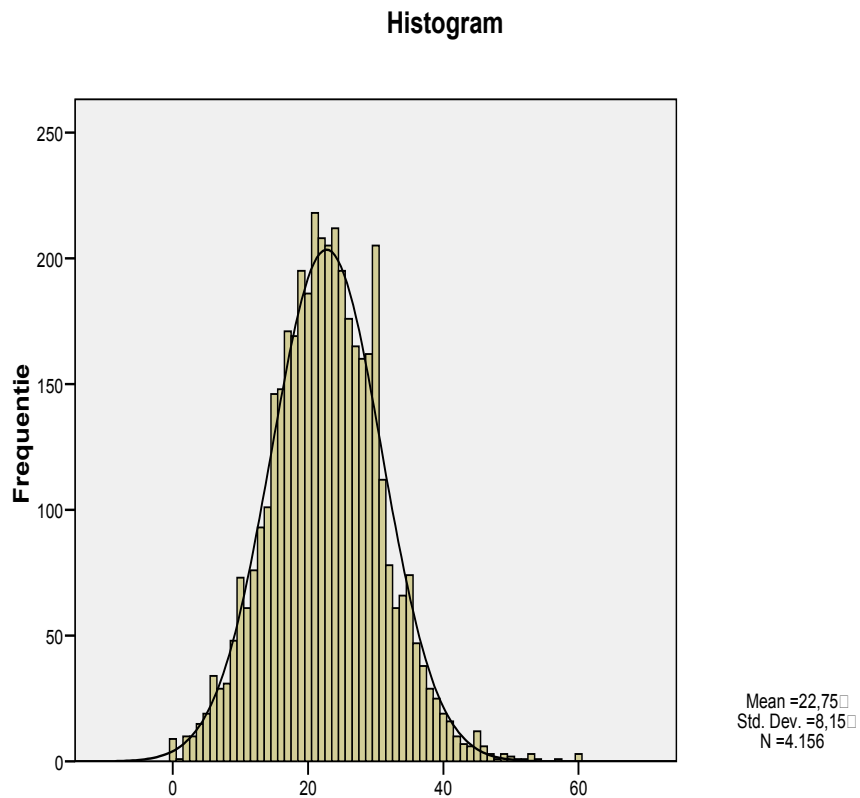
Slechts één op 20 (5%) van de jongeren vindt dat de vrouw best thuis gaat werken van zodra er kinderen zijn. Een overgrote meerderheid (78.7%) gaat niet akkoord met die stelling. 16.2% staat hier neutraal tegenover.

Tabel 18: 'Het is voor iedereen het beste als de vrouw thuis gaat werken van zodra er kinderen zijn'

'Het is voor iedereen het beste als de vrouw thuis gaat werken van zodra er kinderen zijn'	N	%
0 absoluut niet akkoord	1735	41,7
1 niet akkoord	1539	37,0
2 neutraal	672	16,2
3 akkoord	167	4,0
4 volledig akkoord	43	1,0
<i>Totaal</i>	4156	
'Niet ingevuld'	7	,2
<i>Totaal</i>	4163	100,0

We berekenden op basis van 15 schaalitems de gemiddelde score op de variabele 'genderideologie'. De interne consistentie van de items waaruit de schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .82. De scores op deze variabele' kunnen variëren van 0 (moderne genderideologie) tot 60 (traditionele genderideologie) en zijn relatief normaal verdeeld. De respondenten scoren gemiddeld 22.75 (SD = 8.15) op deze variabele.

Figuur 14: Spreiding van de scores op de variabele 'genderideologie'

We vinden een significant hoofdeffect van geslacht op genderstereotiep denken, $F(1,3650) = 13.81$, $p < .001$. Jongens ($M = 25.89$, $SD = 8.52$) denken gemiddeld meer genderstereotiep dan meisjes ($M = 20.98$, $SD = 7.25$). Daarnaast vonden we een significant hoofdeffect van seksuele identificatie op genderstereotiep denken, $F(2,3650) = 49.32$, $p < .001$. De Games-Howell post hoc test wijst uit dat

homojongens en –meisjes ($M = 16.56$, $SD = 8.11$) gemiddeld lager scores op de variabele 'genderideologie' dan heterojongens en –meisjes ($M = 23.09$, $SD = 7.83$, $p < .001$) en dat biseksuele jongens en meisjes ($M = 18.42$, $SD = 6.75$) gemiddeld lager scores op de variabele 'genderideologie' dan heterojongens en –meisjes ($M = 23.09$, $SD = 7.83$, $p < .001$).

Overigens vinden we geen significante hoofdeffecten van leeftijd en opleiding op gemiddelde scores voor de variabele 'genderideologie'. We vinden tevens geen significante interactie-effecten.

3.2.1.4 Variabelen met betrekking tot de schoolgaande jongeren

Variabelen die te maken hebben met de schoolbeleving zijn enkel van toepassing op de schoolgaande jongeren. Dit betreft 1573 respondenten of 37.8% van onze totale steekproef (zie tabel 4). Omdat het hier over een relatief homogene leeftijdsgroep gaat (12 tot 18 jarigen) nemen we leeftijd niet meer op als controlevariabele. Met betrekking tot de variabele 'seksuele identificatie' voegen we de categorie 'biseksueel' bij de categorie 'homo / lesbisch'. Dit is noodzakelijk om de 'power' of kracht van onze test op significantie voldoende groot te houden¹².

A. Schoolprestaties

We vroegen de respondenten wat het totaalpercentage was dat ze vorig schooljaar behaalden, hoeveel uur ze per week spenderen aan huiswerk en studeren. Daarnaast vroegen we tevens welk attest (A, B of C) ze behaalden op het einde van het vorige schooljaar. Dit laatste vroegen we hen voor heel hun schoolloopbaan.

We stellen vast dat de meeste leerlingen (66.8%) op het einde van het schooljaar een totaalpercentage behaalden van 65-79%. Ongeveer één op tien van de respondenten behaalde 80-84%. Iets minder dan één op tien (8.5%) behaalde 60-64%. Een ongeveer even grote groep (9.2%) behaalde minder dan 60%. 5.5% behaalde meer dan 84%.

¹² Bij een kleinere steekproef daalt de kracht van een test (i.e. de gevoeligheid van de test om verschillen tussen groepen te identificeren). Daarom wordt het moeilijker om gemiddelde waarden met betrekking tot een groot aantal variabelen met verschillende niveaus tegenover elkaar te vergelijken.

Tabel 19: Behaald totaalpercentage vorig schooljaar

Behaald totaalpercentage	N	%
minder dan 40%	7	,5
40-44%	7	,5
45-49%	16	1,1
50-54%	37	2,4
55-60%	72	4,7
60-64%	130	8,5
65-69%	329	21,6
70-74%	400	26,3
75-79%	287	18,9
80-84%	153	10,1
85-89%	62	4,1
90-94%	18	1,2
95-100%	3	,2
<i>Totaal</i>	<i>1521</i>	
Niet ingevuld	6	,4
Niet van toepassing	46	2,9
<i>Totaal</i>	<i>1573</i>	<i>100,0</i>

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'behaald totaalpercentage vorig schooljaar', noch vinden we significante interactie-effecten.

De meeste respondenten (51%) doen één tot zes uur huiswerk of studeren. Iets meer dan een derde (35.4%) doet zeven tot 14 uur huiswerk of studeren. Ongeveer één op tien (10.5%) werkt of studeert meer dan 14 uur per week voor school. Een kleine minderheid (3%) studeert nooit of doet nooit huiswerk.

Tabel 20: Aantal uren huiswerk / studeren

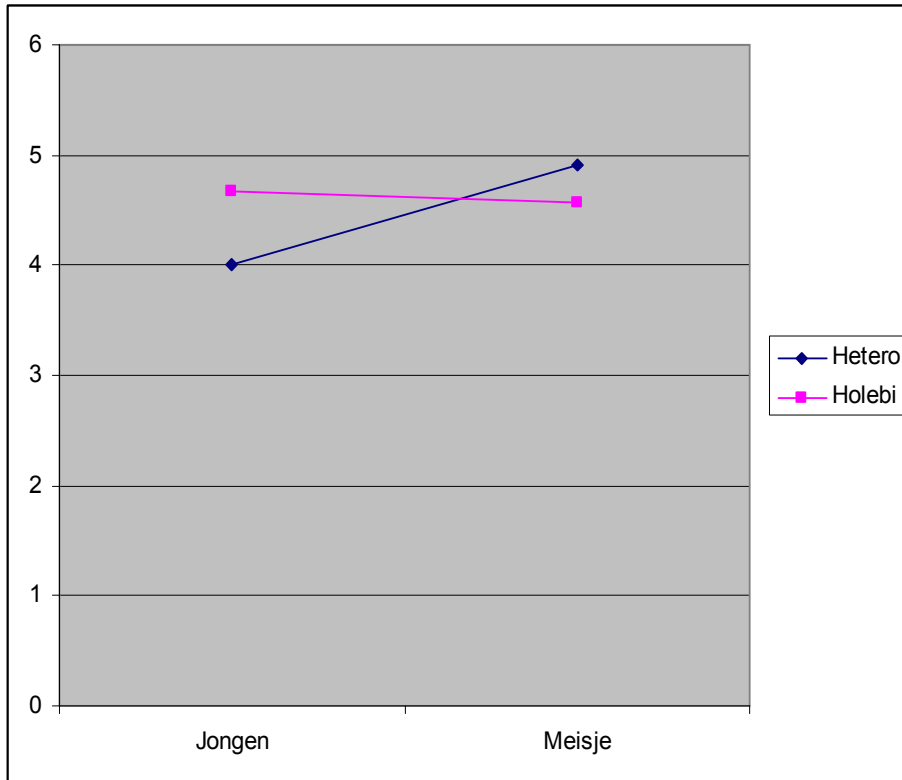
Aantal uren huiswerk / studeren	N	%
0 uur	47	3,0
1-2 uur	274 /	17,4
3-4 uren	276	17,6
5-6 uur	251	16,0
7-8 uur	189	12,0
9-10 uur	197	12,5
10-14 uur	172	10,9
15-19 uur	92	5,9
20-24 uur	43	2,7
25-29 uur	16	1,0
30-34 uur	3	,2
>= 35 uur	11	,7
<i>Totaal</i>	<i>1571</i>	
Niet ingevuld	2	,1
<i>Totaal</i>	<i>1573</i>	<i>100,0</i>

We vinden een significant hoofdeffect van opleidingsniveau (van de moeder) op de variabele 'aantal uren huiswerk / studeren', $F(2,1294) = 7.29$, $p < .001$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat respondenten van wie de moeder een diploma heeft van hoogstens middelbaar onderwijs gemiddeld een lager aantal uren studeren / huiswerk doen ($M = 4.23$, $SD = 2.08$) dan respondenten van wie de moeder een hoger niet universitair diploma ($M = 5.00$, $SD = 2.32$, $p < .001$) of een universitair diploma ($M = 4.70$, $SD = 2.21$, $p < .05$) heeft. We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'aantal B en C attesten'.

Wel vinden we een significant interactie-effect van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'aantal uren huiswerk / studeren', $F(2,1294) = 7.06$, $p < .01$. Dit betekent dat het verband tussen het gemiddelde aantal uren huiswerk doen of studeren en het geslacht van de respondenten verschilt naargelang de seksuele identificatie van de respondenten (zie figuur 15). Heterojongens ($M = 4.00$, $SD = 2.18$) studeren gemiddeld een lager aantal uren of doen een lager aantal uren huiswerk in vergelijking met heteromeisjes ($M = 4.91$, $SD = 2.15$). Lesbische en biseksuele meisjes ($M = 4.57$,

SD = 2.26) studeren echter gemiddeld een lager aantal uren of doen minder uren huiswerk in vergelijking met homo- en biseksuele jongens (M = 4.67, SD = 2.08).

Figuur 15: Interactie-effect van geslacht x seksuele identificatie op gemiddeld aantal uren huiswerk / studeren

Voor elk schooljaar vroegen we onze respondenten of ze dat jaar een A, B of C attest behaald hadden. Op basis van die informatie konden we voor elke respondent het aantal behaalde B en C attesten berekenen.

De meeste respondenten (65.6%) behaalden nooit een B of C attest. Iets meer dan één op vijf (22.4%) behaalde één B of C attest. Ongeveer één op tien (9.2%) behaalde er twee. Een minderheid (2.7%) behaalde meer dan twee B of C attesten.

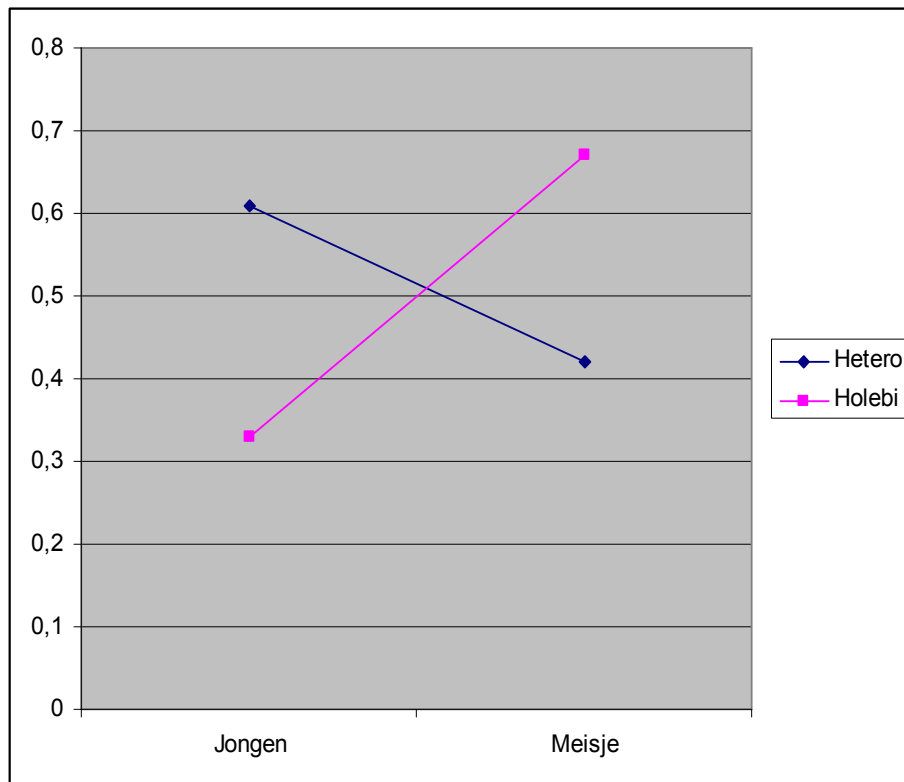
Tabel 21: Aantal B en C attesten

Aantal B en C attesten	N	%
0	1032	65,6
1	353	22,4
2	145	9,2
3	32	2,0
4	8	,5
5	2	,1
6	1	,1
<i>Totaal</i>	<i>1573</i>	<i>100,0</i>

We vinden een significant hoofdeffect van opleidingsniveau (van de moeder) op de variabele 'aantal B en C attesten', $F(2,1296) = 5.66$, $p < .01$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat respondenten van wie de moeder een diploma heeft van hoogstens middelbaar onderwijs gemiddeld een hoger aantal B en C attesten hebben ($M = .62$, $SD = .87$) dan respondenten van wie de moeder een hoger niet universitair diploma ($M = .40$, $SD = .75$, $p < .001$) of een universitair diploma ($M = .32$, $SD = .61$, $p < .001$) heeft. We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'aantal B en C attesten'.

We vinden een significant interactie-effect van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'aantal B en C attesten', $F(2,1296) = 12.69$, $p < .001$. Dit betekent dat het verband tussen het gemiddelde aantal behaalde B of C attesten en het geslacht van de respondenten verschilt naargelang de seksuele identificatie van de respondenten (zie figuur 16). Heterojongens ($M = .61$, $SD = .93$) behalen gemiddeld een hoger aantal B of C attesten in vergelijking met heteromeisjes ($M = .42$, $SD = .71$). Lesbische en biseksuele meisjes ($M = .67$, $SD = .86$) halen echter gemiddeld een hoger aantal B of C attesten in vergelijking met homo- en biseksuele jongens ($M = .33$, $SD = .63$).

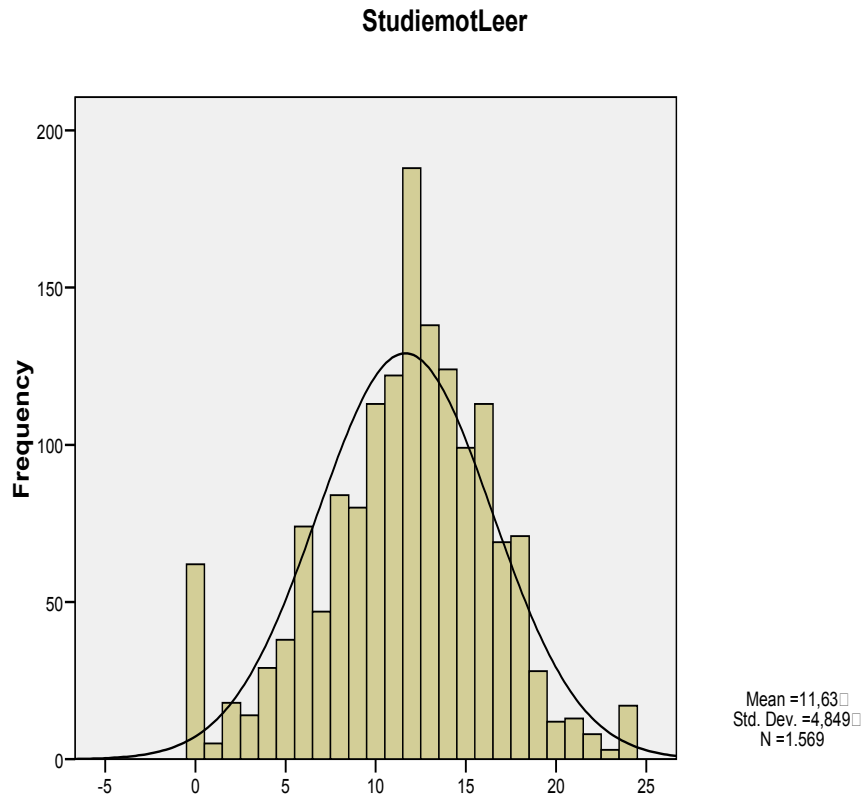
Figuur 16: Interactie-effect van geslacht x seksuele identificatie op gemiddeld aantal behaalde B of C attestaten

B. Studemotivatie (leren)

We peilden naar de motivatie van leerlingen om te leren door een schaal te gebruiken van Maehr & Midgley (1996). Deze dimensie van studiemotivatie werd gemeten door de respondenten stellingen voor te leggen als 'Ik hou van schoolwerk waarvan ik bijleer, ook al maak ik veel fouten' of 'Ik hou van schoolwerk dat me aan het denken zet'. De schaal bestaat uit 6 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .87. De scores voor de variabele 'studiemotivatie (leren)' kunnen variëren van nul tot 24. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 11.63 (SD = 4.85).

Figuur 17: Spreiding van de scores op de variabele 'studiemotivatie (leren)'

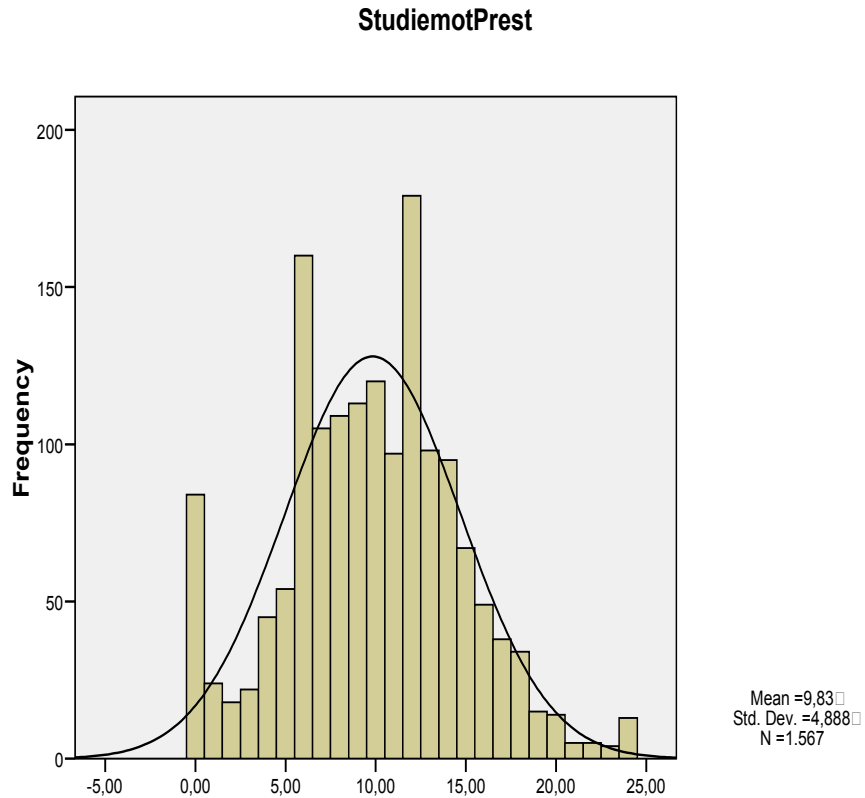

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'studiemotivatie (leren)', noch vinden we significante interactie-effecten.

C. Studiemotivatie (presteren)

We peilden naar de motivatie van leerlingen om te presteren door een schaal te gebruiken van Maehr & Midgley (1996). Deze dimensie van studiemotivatie werd gemeten door de respondenten stellingen voor te leggen als 'Ik wil het op school beter doen dan mijn klasgenoten' of 'Ik laat de leerkrachten graag merken dat ik slimmer ben dan mijn klasgenoten'. De schaal bestaat uit 6 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .87. De scores voor de variabele 'studiemotivatie (presteren)' kunnen variëren van nul tot 24. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 9.83 (SD = 4.89).

Figuur 18: Spreiding van de scores op de variabele 'studiemotivatie (presteren)'

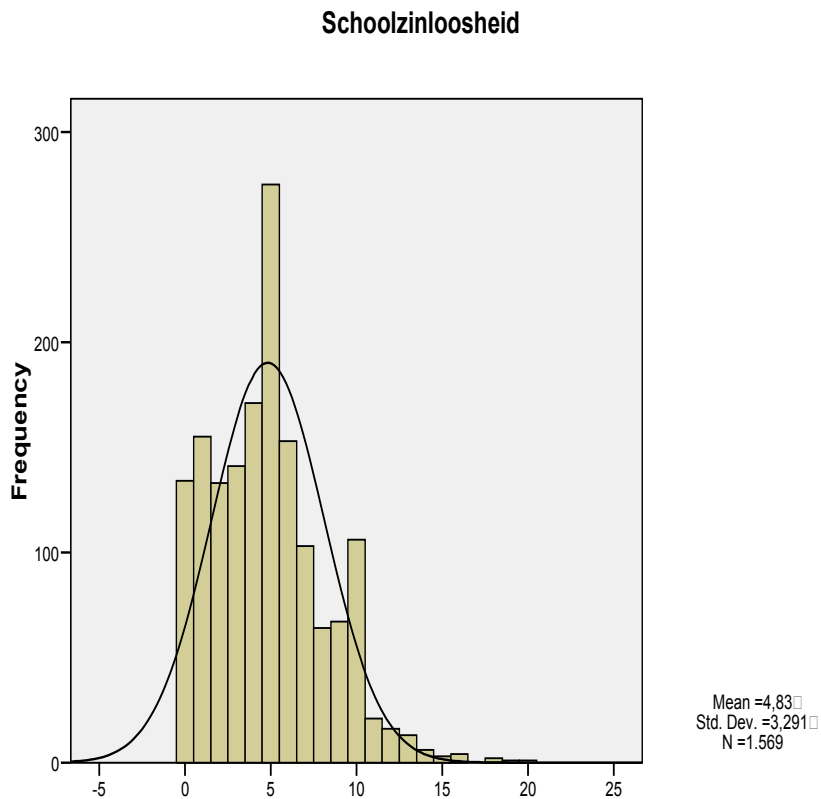
We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'studiemotivatie (presteren)', noch vinden we significante interactie-effecten.

D. Schoolzinloosheid

We peilden naar de mate waarin leerlingen naar school gaan als een zinloze bezigheid zien door een schaal te gebruiken van Brookover, Schweitzer, Schneider, Beady, Flood & Wisenbaker (1978). Schoolzinloosheid werd gemeten door de respondenten stellingen voor te leggen als 'Mensen zoals

ik zullen het nooit goed doen op school, zelfs al proberen we nog zo hard' of 'Leerlingen zoals ik hebben geen geluk op school'. De schaal bestaat uit 5 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort goed met een Cronbach's Alfa van .77. De scores voor de variabele 'schoolzinloosheid' kunnen variëren van nul tot 20. De meeste respondenten scoren relatief laag op deze variabele met een gemiddelde score van 4.83 (SD = 3.29).

Figuur 19: Spreiding van de scores op de variabele 'schoolzinloosheid'

We vinden een significant hoofdeffect van opleidingsniveau (van de moeder) op de variabele 'schoolzinloosheid',

$F(2,1294) = 6.42, p < .01$. De Games-Howell post hoc test toont aan dat respondenten van wie de moeder een diploma heeft van hoogstens middelbaar onderwijs ($M = 5.05, SD = 3.33$) gemiddeld

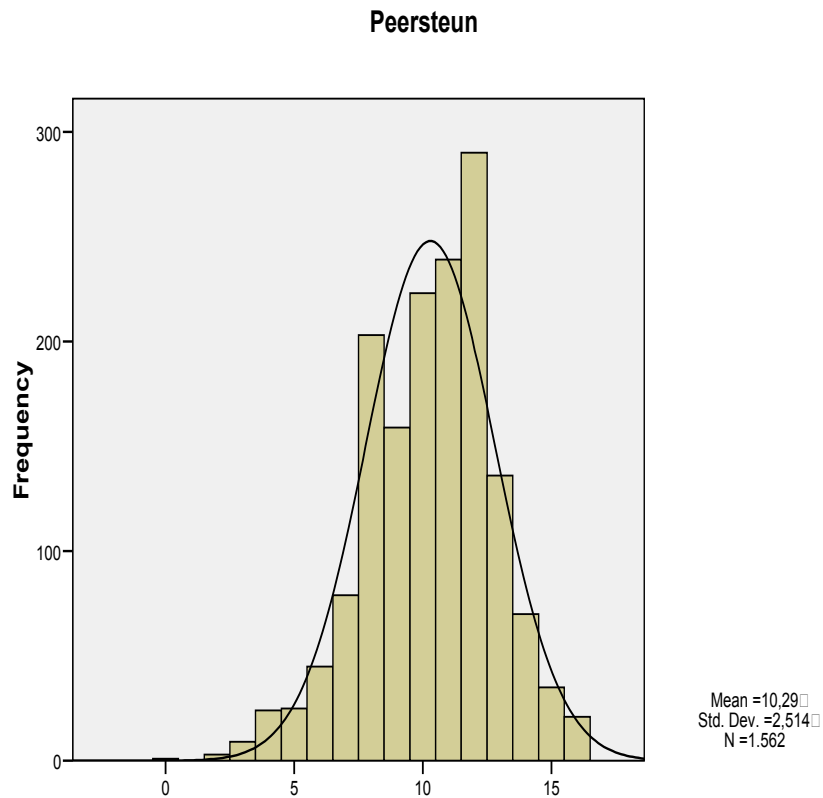
hoger scoren op de variabele 'schoolzinloosheid' dan respondenten van wie de moeder een hoger niet universitair diploma ($M = 4.13$, $SD = 3.06$, $p < .001$) heeft. We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'schoolzinloosheid'.

We vinden verder geen significante hoofdeffecten van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'schoolzinloosheid', noch vinden we significante interactie-effecten.

E. Ervaren steun van leeftijdsgenoten

We peilden naar de mate waarin leerlingen steun van leeftijdsgenoten ervaren door een schaal te gebruiken van Goodenow (1993). Het ervaren van steun door leeftijdsgenoten werd gemeten door de respondenten stellingen voor te leggen als 'Mijn mening wordt door de medeleerlingen ernstig genomen' of 'De andere leerlingen aanvaarden me zoals ik ben'. De schaal bestaat uit 4 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort voldoende met een Cronbach's Alfa van .62. De scores voor de variabele 'ervaren steun van leeftijdsgenoten' kunnen variëren van nul tot 16. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 10.29 ($SD = 2.51$).

Figuur 20: Spreiding van de scores op de variabele 'ervaren steun van leeftijdsgenoten'

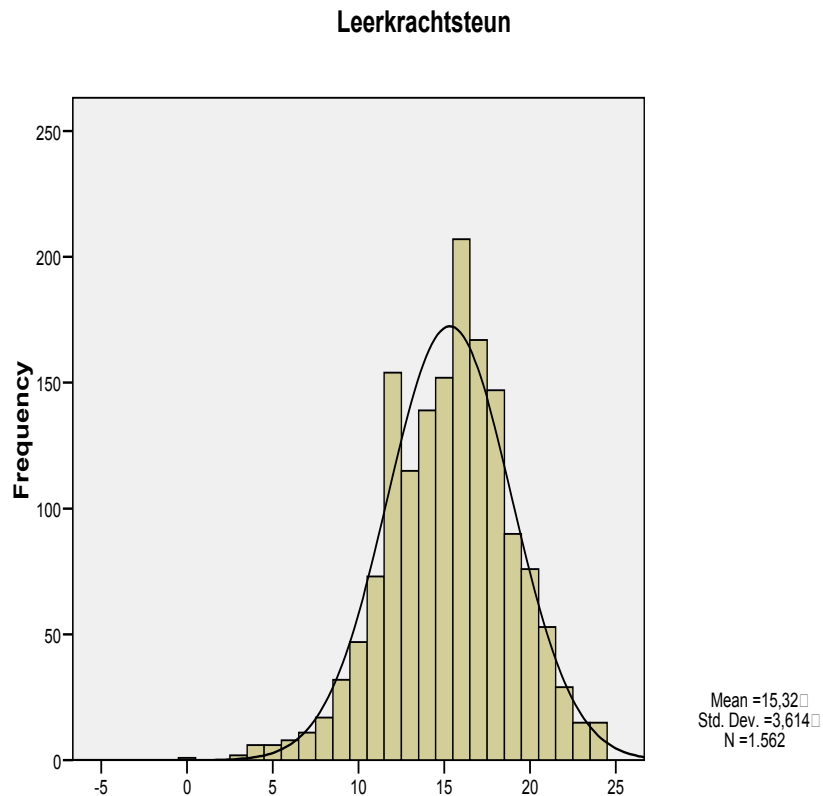
We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'ervaren steun van leeftijdsgenoten', noch vinden we significante interactie-effecten.

F. Ervaren steun van leerkrachten

We peilden naar de mate waarin leerlingen steun van leerkrachten ervaren door een schaal te gebruiken van Goodenow (1993). Het ervaren van steun door leerkrachten werd gemeten door de respondenten stellingen voor te leggen als 'De leerkrachten op deze school zijn niet geïnteresseerd in mensen als ik' of 'De leerkrachten respecteren mij'. De schaal bestaat uit 6 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort goed met een Cronbach's Alfa van .74. De scores voor de variabele

'ervaren steun van leerkrachten' kunnen variëren van nul tot 24. De scores op deze variabele zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 15.32 (SD = 3.61).

Figuur 21: Spreiding van de scores op de variabele 'ervaren steun van leerkrachten'

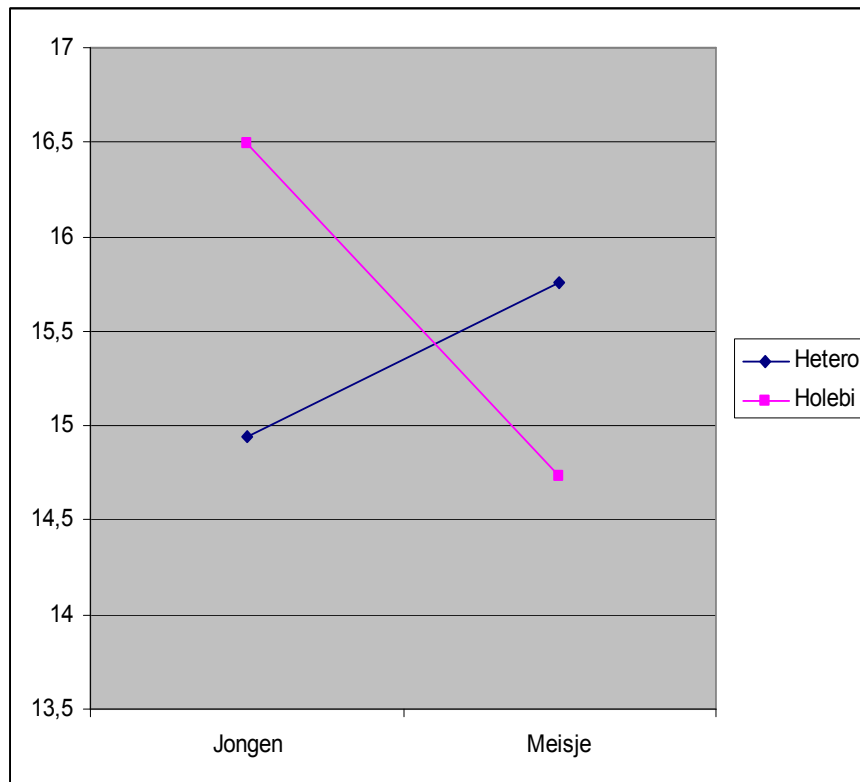

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'ervaren steun van leerkrachten'.

Wel vinden we een significant interactie-effect van geslacht en seksuele identificatie op de variabele 'steun van leerkrachten', $F(1,1286) = 10.46$, $p < .01$. Dit betekent dat het verband tussen het ervaren van steun van leerkrachten en het geslacht van de respondenten verschilt naargelang seksuele identificatie (zie figuur 22). We stellen vast dat lesbische en biseksuele meisjes ($M = 14.73$, $SD = 3.77$) gemiddeld minder steun van hun leerkrachten ervaren dan homo- en biseksuele jongens ($M = 16.49$, $SD = 3.32$). Heteromeisjes ($M = 15.76$, $SD = 3.60$) ervaren gemiddeld net meer steun van hun

leerkrachten dan heterojongens ($M = 14.94$, $SD = 3.52$). We vinden geen andere significante interactie-effecten.

Figuur 22: Interactie-effect van geslacht x seksuele identificatie op gemiddelde ervaren steun van leerkrachten

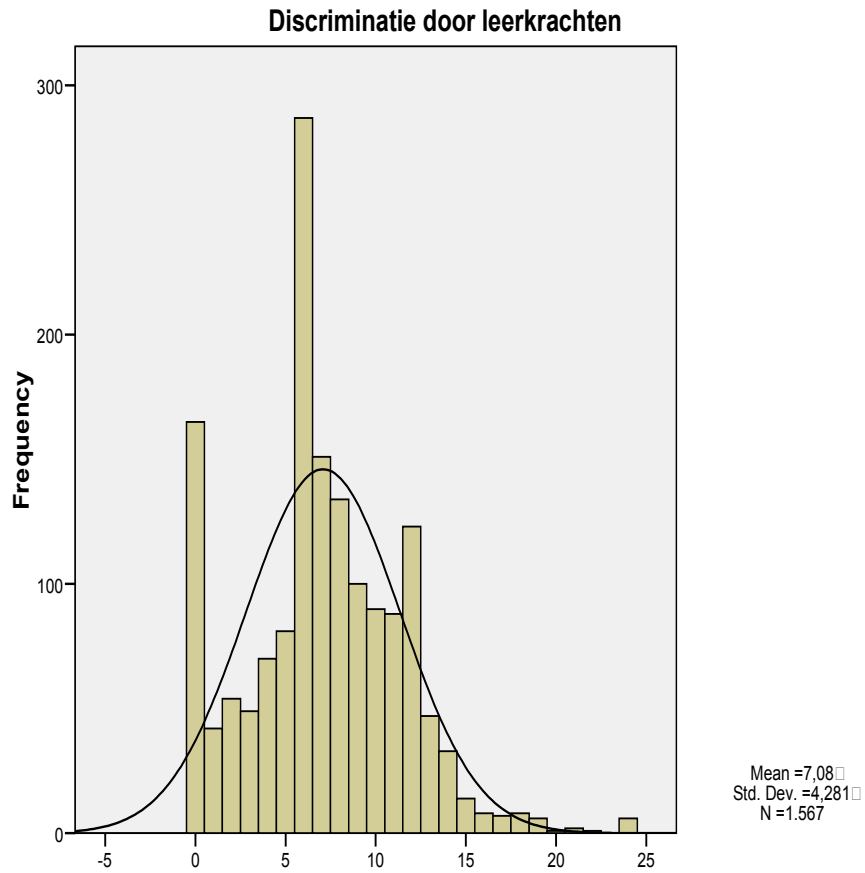

G. Zich gediscrimineerd voelen door leerkrachten

We peilden naar de mate waarin leerlingen zich door leerkrachten gediscrimineerd voelen door een schaal te gebruiken van Al-Methen & Wilkinson (1998). Het ervaren van discriminatie door leerkrachten werd gemeten door de respondenten stellingen voor te leggen als 'Leerkrachten helpen me niet wanneer ik hun hulp nodig heb' of 'Leerkrachten straffen mij zonder reden'. De schaal bestaat uit 6 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort zeer goed met een Cronbach's

Alfa van .85. De scores voor de variabele 'discriminatie door leerkrachten' kunnen variëren van nul tot 24. De meeste respondenten scoren relatief laag op deze variabele met een gemiddelde score van 7.08 (SD = 4.28).

Figuur 23: Spreiding van de scores op de variabele 'discriminatie door leerkrachten'

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'discriminatie door leerkrachten', noch vinden we significante interactie-effecten.

3.2.2 Holebispecifieke variabelen

We selecteerden 391 respondenten uit de steekproef die zichzelf als homo, lesbisch of biseksueel identificeerden (zie tabel 8, categorie drie tot en met zeven).

3.2.2.1 Openheid over zijn of haar seksuele voorkeur (i.e. coming out)

We wilden de mate van openheid met betrekking tot de seksuele voorkeur van de respondenten in kaart brengen. Daarvoor baseerden we ons op een schaal van Mohr & Fassinger (2000). We vroegen de respondenten wie weet heeft van hun homo- of biseksuele gevoelens. De schaal bestaat uit 8 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een zevenpunten schaal van het Likert type (variërend van 'weet het zeker niet' tot 'weet het zeker en al openlijk over gepraat').

26.8% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun moeder. 58% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar moeder.

Tabel 22: Moeder

Moeder	N	%
1 Weet het zeker niet	38	11,7
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	24	7,4
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	25	7,7
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	6	1,8
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	44	13,5
6 Weet het zeker en soms over gepraat	57	17,5
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	132	40,5
<i>Totaal</i>	326	
Niet ingevuld	46	11,8
Niet van toepassing	19	4,9
<i>Total</i>	391	100,0

36.9% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun vader. 40.3% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar vader.

Tabel 23: Vader

Vader	N	%
1 Weet het zeker niet	58	21,2
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	32	11,7
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	11	4,0
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	2	,7
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	60	22,0
6 Weet het zeker en soms over gepraat	43	15,8
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	67	24,5
<i>Totaal</i>	273	
Niet ingevuld	92	23,5
Niet van toepassing	26	6,6
<i>Total</i>	391	100,0

30.3% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun broers en zussen. 53.8% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar broers en zussen.

Tabel 24: Broers en zussen

Broers en zussen	N	%
1 Weet het zeker niet	39	13,6
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	33	11,5
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	15	5,2
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	10	3,5
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	35	12,2
6 Weet het zeker en soms over gepraat	55	19,2
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	99	34,6
<i>Totaal</i>	286	
Niet ingevuld	84	21,5
Niet van toepassing	21	5,4
<i>Total</i>	391	100,0

56.5% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun familie. 22.6% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar familieleden.

Tabel 25: Familie

Familie	N	%
1 Weet het zeker niet	107	33,4
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	50	15,6
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	24	7,5
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	18	5,6
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	49	15,3
6 Weet het zeker en soms over gepraat	36	11,3
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	36	11,3
<i>Totaal</i>	320	
Niet ingevuld	38	9,7
Niet van toepassing	33	8,4
<i>Total</i>	391	100,0

6.9% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun vrienden. 84.8% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar vrienden.

Tabel 26: Vrienden

Vrienden	N	%
1 Weet het zeker niet	11	3,2
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	9	2,6
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	4	1,1
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	13	3,7
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	16	4,6
6 Weet het zeker en soms over gepraat	56	16,1
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	239	68,7
<i>Totaal</i>	348	
Niet ingevuld	38	9,7
Niet van toepassing	5	1,3
<i>Total</i>	391	100,0

30.5% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun klasgenoten. 50.6% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar klasgenoten.

Tabel 27: Klasgenoten

Klasgenoten	N	%
1 Weet het zeker niet	38	11,6
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	44	13,4
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	18	5,5
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	38	11,6
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	24	7,3
6 Weet het zeker en soms over gepraat	39	11,9
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	127	38,7
<i>Totaal</i>	328	
Niet ingevuld	38	9,7
Niet van toepassing	25	6,4
<i>Total</i>	391	100,0

68% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun leerkrachten of lectoren. 15.5% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar leerkrachten of lectoren.

Tabel 28: Leerkrachten / lectoren

Leerkrachten / lectoren	N	%
1 Weet het zeker niet	112	37,0
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	70	23,1
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	24	7,9
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	28	9,2
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	22	7,3
6 Weet het zeker en soms over gepraat	17	5,6
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	30	9,9
<i>Totaal</i>	303	
Niet ingevuld	38	9,7
Niet van toepassing	50	12,8
<i>Total</i>	391	100,0

19.7% van de holebi-respondenten (categorie één tot drie) praat nooit over zijn of haar seksuele voorkeur tegen hun internetcontacten. 66.7% heeft er al in openheid over gepraat (categorie zes en zeven) met zijn of haar Internetcontacten.

Tabel 29: Internetcontacten

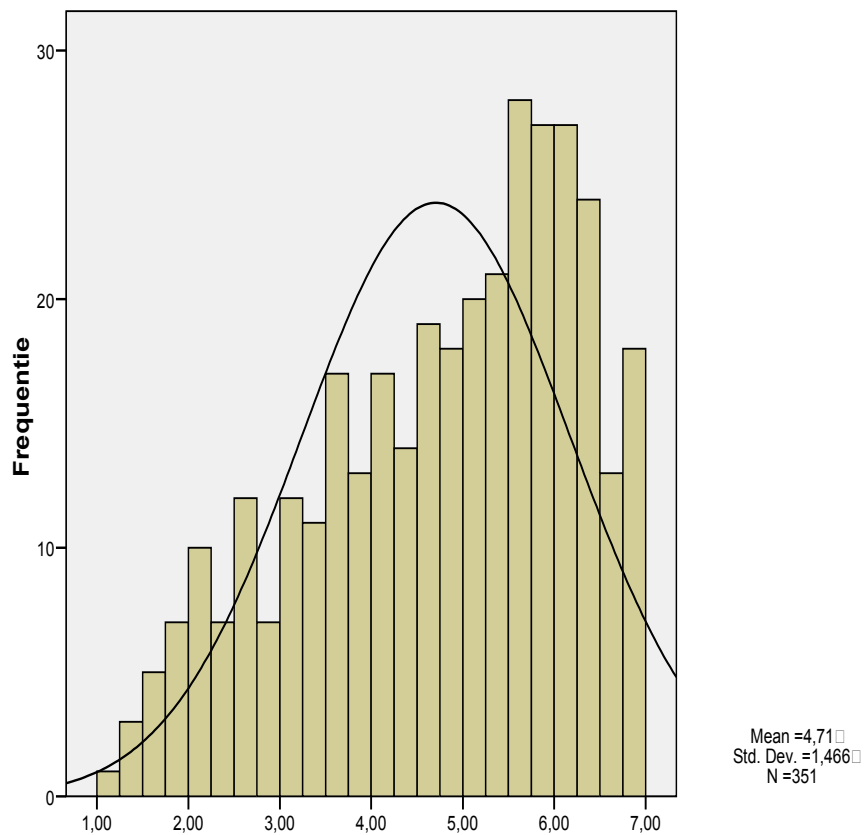
Internetcontacten	N	%
1 Weet het zeker niet	33	11,2
2 Kan het weten, maar nooit over gepraat	16	5,4
3 Weet het waarschijnlijk maar nooit over gepraat	9	3,1
4 Weet het waarschijnlijk, maar nog niet zoveel over gepraat	20	6,8
5 Weet het zeker, maar nog niet veel over gepraat	20	6,8
6 Weet het zeker en soms over gepraat	64	21,8
7 Weet het zeker en openlijk over gepraat.	132	44,9
<i>Totaal</i>	<i>294</i>	
Niet ingevuld	38	9,7
Niet van toepassing	59	15,1
<i>Total</i>	<i>391</i>	<i>100,0</i>

Samenvattend rapporteren we het aandeel holebi-respondenten dat in alle openheid praat over zijn of haar seksuele voorkeur en dit naargelang de specifieke rolrelaties die men onderhoudt: dit aandeel bedraagt 85% met betrekking tot de vrienden, 67% met betrekking tot internetcontacten, 58% met betrekking tot zijn of haar moeder, 54% met betrekking tot broers/zussen, 51% met betrekking tot de klasgenoten, 40% met betrekking tot zijn of haar vader en 16% met betrekking tot de leerkrachten/lectoren.

Op basis van voorgaande variabelen met betrekking tot de openheid van de respondenten over zijn of haar seksuele voorkeur naargelang rolrelatie, berekenden we een totale maat voor gemiddelde openheid. Daartoe namen we het gemiddelde van de som van de schaalscores op de verschillende variabelen. Bij de berekening van deze variabele bouwden we tevens een controle in voor het geval dat openheid met betrekking tot een specifieke rolrelatie niet van toepassing was (indien de respondent bijvoorbeeld geen broers of zussen had).

De scores op de berekende variabele 'gemiddelde mate van coming out' kunnen variëren (analoog met de schaalwaarden in tabel 22 tot 29) van 1 (geen openheid) tot 7 (een hoge mate van openheid). De meeste respondenten scoren relatief hoog op deze variabele ($M = 4,71$, $SD = 1,47$).

Figuur 24: spreiding scores 'gemiddelde mate van coming out'

We vinden een significant hoofdeffect van geslacht op gemiddelde mate van coming out, $F(1, 286) = 17.61, p < .001$. Jongens ($M = 5.16, SD = 1.29$) scoren hoger op de gemiddelde mate van coming out in vergelijking met meisjes ($M = 4.37, SD = 1.50$). We vinden tevens een hoofdeffect van seksuele identificatie (homo / lesbisch versus biseksueel) op de mate van coming out, $F(1,286) = 14.10, p < .001$. Zij die zich identificeren als homo of lesbisch ($M = 5.08, SD = 1.26$) scoren hoger op gemiddelde mate van coming out dan zij die zich als biseksueel identificeren ($M = 3.83, SD = 1.52$).

Overigens vinden we geen significante hoofdeffecten van leeftijd en opleiding op gemiddelde mate van coming out, noch zijn er significante interactie-effecten.

3.2.2.2 Coming uit als leerervaring

We wilden weten of coming out bij onze respondenten al dan niet een positieve ervaring is. Daarom vroegen we hen een aantal vragen te beantwoorden met betrekking tot coming out als leerervaring. Daarvoor baseerden we ons op een schaal van Bonet, Wells, & Parsons (2007). De schaal bestaat uit 14 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). We vroegen de respondenten of ze iets hebben geleerd uit het coming out proces en in welke mate ze akkoord zijn met volgende stellingen.

60.3% van de holebi-respondenten beschouwt het coming out proces als een waardevolle les, ongeveer één op tien vindt dit niet en iets minder dan één op drie (29.8%) heeft er geen uitgesproken mening over.

Tabel 30: Coming out als waardevolle les

'Coming out was een waardevolle levensles voor mij die ik aan andere mensen kan meegeven'	N	%
1 Absoluut niet akkoord	12	3,1
2 Niet akkoord	26	6,8
3 Neutraal	114	29,8
4 Akkoord	149	38,9
5 Volledig akkoord	82	21,4
<i>Totaal</i>	383	
Niet ingevuld	8	
<i>Total</i>	391	100,0

80.5% van de holebi-respondenten vindt dat men door het coming proces meer zichzelf kan zijn, 6% vindt van niet en 13.4% heeft er geen uitgesproken mening over.

Tabel 31: Coming out en zichzelf zijn

'Ik heb geleerd mezelf te zijn en niet te proberen zijn wat anderen willen dat ik ben'	N	%
1 Absoluut niet akkoord	8	2,1
2 Niet akkoord	15	3,9
3 Neutraal	51	13,4
4 Akkoord	140	36,7
5 Volledig akkoord	167	43,8
<i>Totaal</i>	<i>381</i>	
Niet ingevuld	10	
<i>Total</i>	<i>391</i>	<i>100,0</i>

Meer dan de helft (58.4%) van de holebi-respondenten heeft door het coming proces meer zin gevonden in het leven, 14.4% vindt van niet en iets meer dan één op vier (27.3%) heeft er geen uitgesproken mening over.

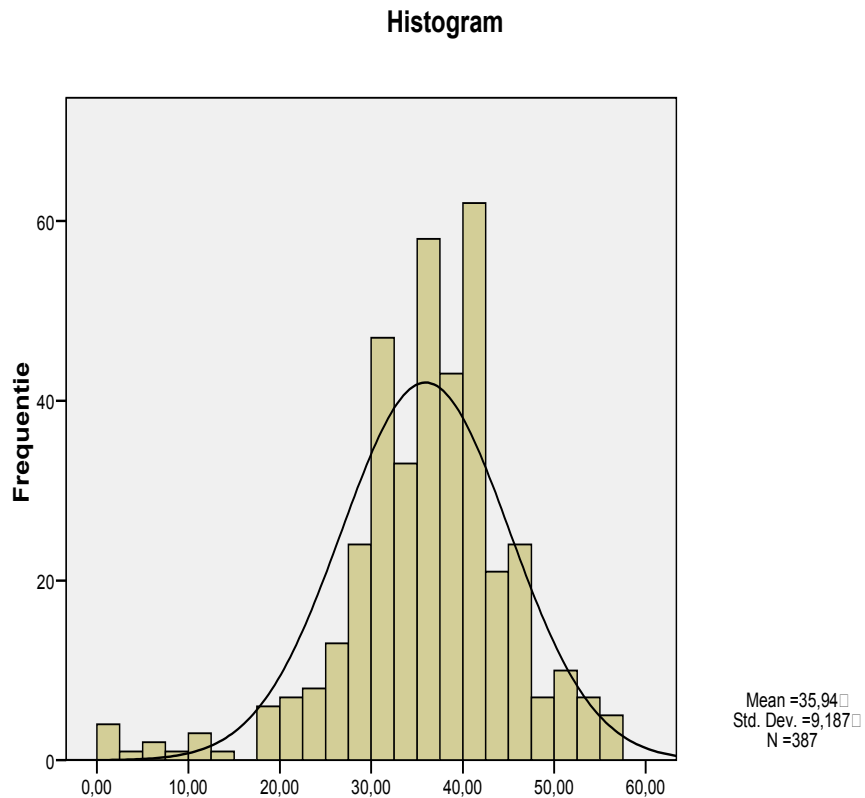
Tabel 32: Coming out en zin vinden in het leven

'Ik heb geleerd om meer zin in het leven te vinden'	N	%
1 Absoluut niet akkoord	18	5,0
2 Niet akkoord	34	9,4
3 Neutraal	99	27,3
4 Akkoord	126	34,7
5 Volledig akkoord	86	23,7
<i>Totaal</i>	<i>363</i>	
Niet ingevuld	28	
<i>Total</i>	<i>391</i>	<i>100,0</i>

De scores op de berekende variabele 'Coming out als leerervaring' kunnen variëren van 0 (niets geleerd van coming out ervaring) tot 56 (heel veel geleerd van coming out ervaring). De interne

consistentie van de schaalitems scoort zeer goed met een Cronbach's Alfa van .89. De respondenten scoren gemiddeld relatief hoog ($M = 35.94$, $SD = 9.19$) op deze variabele.

Figuur 25: Spreiding scores 'geleerd van coming out'

We vinden geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd, opleiding en seksuele identificatie op de variabele 'geleerd van coming out', noch vinden we significante interactie-effecten.

3.2.2.3 Sociale zelf-identificatie

We wilden weten in welke mate de holebi-respondenten zich kunnen identificeren met holebi's als sociale categorie. Daarvoor baseerden we ons op een schaal van Obst & White (2005). De schaal bestaat uit 12 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal

van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). We vroegen de holebi-respondenten in welke mate ze al dan niet akkoord zijn met een aantal specifieke stellingen.

Iets meer dan de helft van de holebi-respondenten voelt een sterke band met andere holebi's (categorie drie en vier). Iets meer dan een vijfde voelt echter geen sterke band met andere holebi's (categorie nul en één). Ongeveer een vierde van de holebi-respondenten heeft er niet echt een uitgesproken mening over (categorie 2).

Tabel 33: Verbondenheid met andere holebi's

'Ik voel een sterke band met andere holebi's'	N	%
0 absoluut niet akkoord	13	3,3
1 niet akkoord	74	19,0
2 neutraal	93	23,8
3 akkoord	162	41,5
4 volledig akkoord	48	12,3
<i>Totaal</i>	390	
'Niet ingevuld'	1	,3
<i>Totaal</i>	391	100,0

65.4% van de holebi-respondenten vindt het moeilijk om een band te vormen met andere holebi's (categorie drie en vier). Voor iets meer dan één op tien is dit niet het geval (categorie nul en één). Ongeveer een vierde van de holebi-respondenten heeft er niet echt een uitgesproken mening over (categorie 2).

Tabel 34: Band met andere holebi's

'Ik vind het moeilijk om een band te vormen met andere holebi's'	N	%
0 absoluut niet akkoord	4	1,0
1 niet akkoord	37	9,5
2 neutraal	94	24,1
3 akkoord	156	40,0
4 volledig akkoord	99	25,4
<i>Totaal</i>	390	
'Niet ingevuld'	1	,3
<i>Totaal</i>	391	100,0

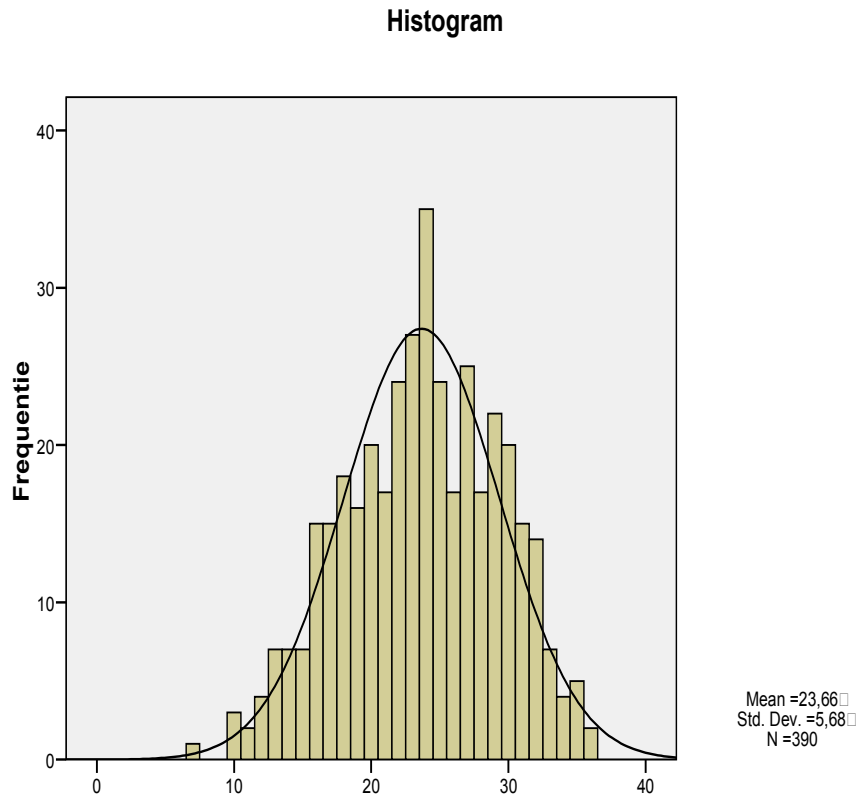
60.3% van de holebi-respondenten is blij holebi te zijn (categorie drie en vier). Iets meer dan één op tien is niet blij holebi te zijn (categorie nul en één). Iets meer dan een kwart heeft er geen uitgesproken mening over (categorie 2).

Tabel 35: Blij holebi te zijn

'Over het algemeen, ben ik blij holebi te zijn'	N	%
0 absoluut niet akkoord	13	3,3
1 niet akkoord	37	9,5
2 neutraal	105	26,9
3 akkoord	149	38,2
4 volledig akkoord	86	22,1
<i>Totaal</i>	390	
'Niet ingevuld'	1	,3
<i>Totaal</i>	391	100,0

We berekende de scores op de variabele 'sociale zelfidentificatie' op basis van 12 schaalitems. De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort goed met een Cronbach's Alfa van .70. Scores op deze variabele kunnen variëren van 0 (erg lage sociale zelfidentificatie) tot 48 (zeer hoge zelfidentificatie). De respondenten scoren gemiddeld 23.66 (SD = 5.68) op deze relatief normaal verdeelde variabele.

Figuur 26: Spreiding van de scores op de variabele 'sociale zelfidentificatie'

We vinden een significant hoofdeffect van seksuele identificatie op sociale zelfidentificatie, $F(1,317) = 22.75$, $p < .001$. Zij die zich als biseksueel identificeren ($M = 21.48$, $SD = 5.03$) scoren gemiddeld lager op sociale zelfidentificatie dan zij die zich als homo of lesbisch ($M = 24.97$, $SD = 5.64$) identificeren.

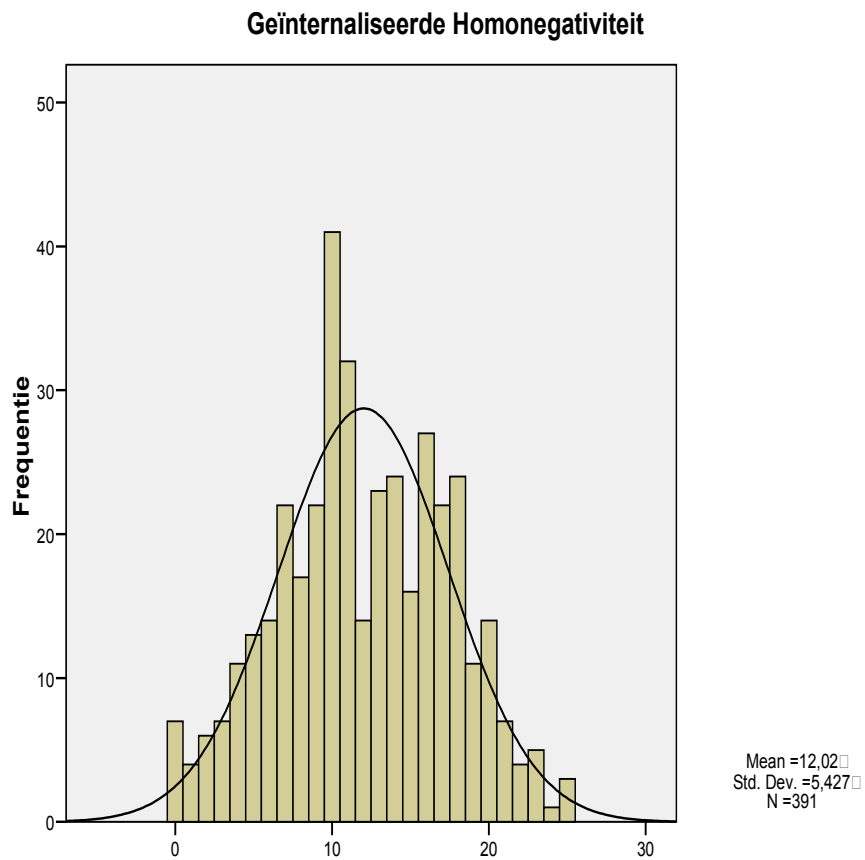
We vinden verder geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd en opleiding. Tevens vinden we geen significante interactie-effecten.

3.2.2.4 Geïnternaliseerde homonegativiteit

Het door holebi's waarnemen van de homonegatieve waardering binnen de samenleving in combinatie met hun ervaringen van anders zijn, leidt ertoe dat zij deze negatieve gevoelens in hun

zelfbeeld opnemen. We meten deze 'geïnternaliseerde homonegativiteit' aan de hand van een ingekorte versie van de IHNI schaal (Internalized HomoNegativity Inventory) (Mayfield, 2001). De ingekorte IHNI schaal bestaat uit 9 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'niet akkoord' tot 'akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort goed met een Cronbach's Alfa van .77. De scores op de variabele 'geïnternaliseerde homonegativiteit' kunnen variëren van nul tot 27 en zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 12.27 (SD = 5.50).

Figuur 27: Spreiding van de scores op de variabele 'geïnternaliseerde homonegativiteit'

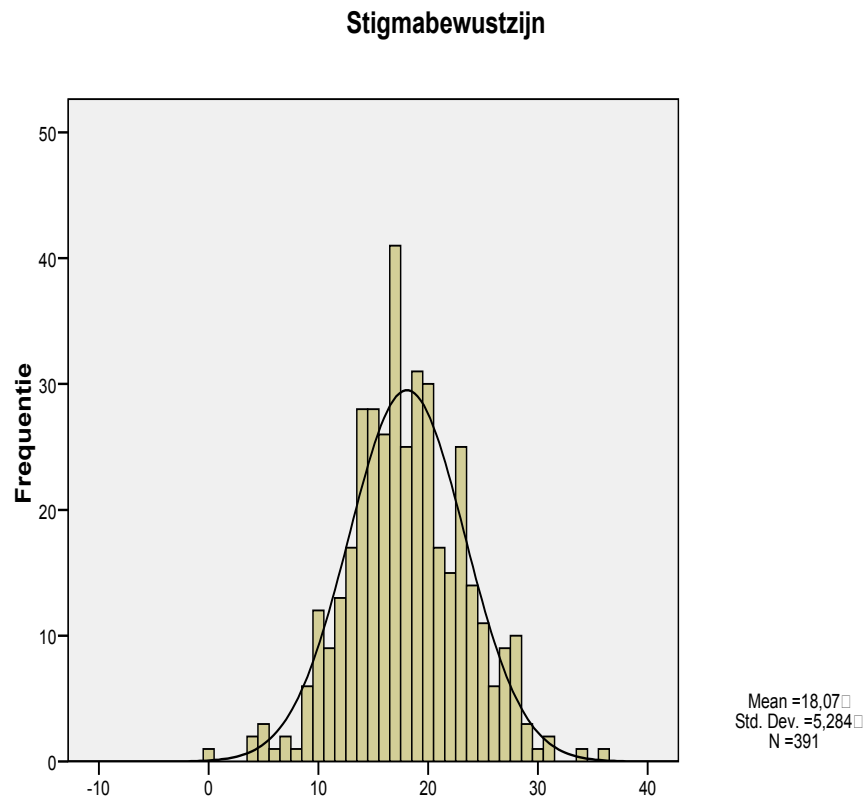
We vinden een significant hoofdeffect van seksuele identificatie op de gemiddelde scores voor geïnternaliseerde homonegativiteit, $F(1,318) = 17.10$, $p < .001$. Biseksuele jongeren ($M = 13.56$, $SD = 4.72$) scoren gemiddeld hoger op geïnternaliseerde homonegativiteit dan homoseksuele jongeren ($M = 11.11$, $SD = 5.66$).

We vinden verder geen significante hoofdeffecten van geslacht, leeftijd en opleiding. Tevens vinden we geen significante interactie-effecten.

3.2.2.5 Stigmabewustzijn

Stigmabewustzijn geeft de individuele variatie weer met betrekking tot hoe individuen uit gestigmatiseerde groepen (bijvoorbeeld holebi's en etnische minderheden) verwachten dat ze door anderen stereotiep behandeld zullen worden. We meten stigmabewustzijn aan de hand van de SCQ (Stigma-Consciousness Questionnaire) (Pinel, 1999). De SCQ bestaat uit 10 items die door de respondenten kunnen beantwoord worden op een vijfpunten schaal van het Likert type (variërend van 'absoluut niet akkoord' tot 'volledig akkoord'). De interne consistentie van de items waaruit deze schaal is opgebouwd scoort goed met een Cronbach's Alfa van .72. De scores op de SCQ kunnen variëren van nul tot 36 en zijn relatief normaal verdeeld met een gemiddelde score van 18.18 (SD = 5.31).

Figuur 28: Spreiding van de scores op de variabele 'stigmabewustzijn'

We vinden een significant hoofdeffect van geslacht op de gemiddelde scores voor stigmabewustzijn, $F(1,318) = 6.74$, $p < .01$. Homo- en biseksuele jongens ($M = 19.14$, $SD = 5.49$) scoren gemiddeld hoger op stigmabewustzijn dan lesbische en biseksuele meisjes ($M = 17.22$, $SD = 4.95$).

We vinden verder geen significante hoofdeffecten van leeftijd, opleiding en seksuele identificatie. Tevens vinden we geen significante interactie-effecten.

4. Conclusie

In dit deel vatten we de belangrijkste resultaten samen. We staan stil bij de vastgestelde verschillen naargelang geslacht, leeftijd, opleiding en seksuele identificatie van alle jongeren uit onze steekproef (4.1), de verschillen naargelang dezelfde kernvariabelen maar dan met betrekking tot enkel de schoolgaande jongeren uit deze steekproef (4.2) en ten slotte bij de resultaten met betrekking tot de holebi-jongeren uit de steekproef (4.3).

4.1 Verschillen tussen jongeren naargelang de kernvariabelen

4.1.1 De context: homonegativiteit is iets mannelijk

Wat betreft contextuele factoren stellen we vast dat jongens, jongeren jonger dan 19 jaar en homo- en biseksuele jongeren gemiddeld meer rapporteren uitgescholden of belachelijk gemaakt te worden dan respectievelijk meisjes, jongeren tussen 19 en 21 jaar en heteroseksuele jongeren. Jongens zijn harder voor elkaar en gaan ruwer met elkaar om wat het sekseverschil kan verklaren. Uit het Vlaams Leerlingenonderzoek van Van Houtte & Van Rossem (2006) bleek al dat jongens veel meer risico lopen om gepest te worden dan jongens. Dat de jongste jongeren het meest geconfronteerd worden met pestgedrag ligt ook in de lijn van de verwachtingen. Een groeien naar volwassenheid houdt immers in dat men 'beschaafde' omgangsvormen aanleert en conflicten vermijdt of ze op een volwassen manier tracht op te lossen. Ten slotte stellen we ook vast dat holebi-jongeren vaker pestgedrag rapporteren terwijl ze hun omgeving niet minder holebivriendelijk inschatten dan heteroseksuele jongeren. Jongens schatten hun omgeving dan weer wel meer homonegatief in. Dit kan te maken hebben met een maatschappelijk klimaat waarbij homonegativiteit en homofobie in het bijzonder geassocieerd zijn met mannelijkheid. Zich homonegatief of homofoob opstellen is dan een strategie om mannelijke dominantie in stand te houden en te verdedigen. Jongens zijn zich volgens deze onderzoeksgegevens ook daadwerkelijk bewust van deze homonegativiteit.

4.1.2 Jongeren en hun sociaal kapitaal

We stellen weinig verschillen vast met betrekking tot het sociaal kapitaal van de jongeren uit ons onderzoek. We stellen vast dat een hoger opleidingsniveau van de ouders samengaat met het door onze jongeren ervaren van meer ouderlijke aanmoediging en minder niet ondersteunende interacties. Daarnaast neemt het aantal bronnen voor sociale ondersteuning toe naargelang de respondenten tot een oudere leeftijdsgroep behoren. Dit wijst misschien naar de 'postsecundaire leeftijd' (18 jaar en ouder) als een levensfase waarin het sociaal netwerk versterkt wordt of kan worden uitgebreid. Gezien een groot deel van onze respondenten hoger onderwijs volgen, kan dit misschien het bewijs zijn voor het rijke aanbod aan sociale relaties waarin deze leeromgeving en bijhorende levensfase voorzien. Meisjes tot en met 18 jaar, hebben gemiddeld minder sociale ondersteuning ter beschikking dan jongens maar zij halen deze laatste groep wel in vanaf hun 18 jaar. Deze meisjes benutten de sociale ondersteuning in hun omgeving blijkbaar optimaal nadat ze het secundair onderwijs achter zich hebben gelaten. Overigens vinden we geen verschillen met betrekking tot het vinden van sociale ondersteuning tussen holebi- en heterojongeren. We vinden hier dus geen bevestiging van een gebrek aan sociale ondersteuning bij holebi-jongeren zoals bleek uit een eerdere studie van Dewaele (2007-2008)¹³. Samengevat kunnen we stellen dat het opleidingsniveau van de ouders een rol speelt in de toegang tot sociaal kapitaal van jongeren. Ook de levensfase kan een rol spelen. Na het secundair onderwijs lijkt sociaal kapitaal meer toegankelijk te zijn. Vooral meisjes lijken daardoor een inhaalbeweging te maken op jongens.

4.1.3 Individuele kenmerken van de respondenten: mentaal welbevinden, deviant gedrag en (denken over) mannelijkheid en vrouwelijkheid

De variabelen die een rol kunnen spelen met betrekking tot mentaal welbevinden wijzen in de richting van een aantal kwetsbare groepen. De jongste jongeren (12 tot en met 15 jaar) scoren gemiddeld hoger op depressie dan jongeren van 19 tot en met 21 jaar. Biseksuele jongeren scoren tevens gemiddeld hoger op depressie dan heteroseksuele jongeren. Een hoge opleidingsgraad van de moeder blijkt bij biseksuele en homoseksuele jongeren een rol te spelen met betrekking tot scores op depressie. Hoe hoger de moeder is opgeleid, hoe lager de biseksuele en homoseksuele jongeren

¹³ In onze studie werd echter, in tegenstelling tot de studie van Dewaele (2007-2008), niet gevraagd naar het aantal vertrouwenspersonen van de respondenten.

gemiddeld scoren op depressie. Dit zou er op kunnen wijzen dat hoger opgeleide ouders minder negatieve attitudes hebben ten opzichte van homo- en biseksualiteit en/of gemakkelijker kunnen communiceren over holebi-seksualiteit met hun kinderen. Hoewel de jongste jongeren en biseksuele jongeren een risicogroep blijken te zijn met betrekking tot de mate waarin ze depressieve gevoelens ervaren, scoren deze groepen niet lager op zelfwaardering.

Wat betreft het stellen van deviant gedrag vinden we verschillen naargelang geslacht en seksuele identificatie. Biseksuele jongens scoren net als heteroseksuele jongens en in vergelijking met meisjes (ongeacht hun seksuele identificatie) en homojongens hoog op deviant gedrag. Homoseksuele jongens scoren lager op deviant gedrag dan hun biseksuele en heteroseksuele seksegenoten. Lesbische en biseksuele meisjes scoren dan weer hoger op deviant gedrag dan heteromeisjes. Indien we er van uitgaan dat deviant gedrag bij deze jongeren aanleiding kan geven tot probleemsituaties (op school en daarbuiten) dan lijken vooral hetero- en biseksuele jongens het meeste risico te lopen.

Dat homojongens relatief laag scoren op deviant gedrag heeft mogelijk te maken met de mate waarin ze ook relatief hoog scoren op typisch vrouwelijke eigenschappen. Biseksuele jongens en meisjes volgen daarin meer een heteronormatief patroon: zij scoren net als heteroseksuele jongens en meisjes respectievelijk laag en hoog op vrouwelijke eigenschappen. In het bijzonder homojongens wijken af: zij scoren hoger op typisch vrouwelijke eigenschappen in vergelijking met hetero- en biseksuele jongens. Ten slotte zijn het vooral jongens die er genderstereotiepe opvattingen op na houden. Het aanhouden van een strikte rolverdeling tussen mannen en vrouwen is iets wat voornamelijk verdedigd wordt door jongens. Niet enkel homonegativiteit is dus iets mannelijks, genderconformisme is dat ook.

4.2. Verschillen tussen schoolgaande jongeren naargelang de kernvariabelen

We vinden geen verschillen naar geslacht, opleiding en seksuele identificatie wat betreft het zich goed voelen binnen de schoolomgeving. Holebileerlingen voelen zich in gelijke mate thuis op school in vergelijking met heteroleerlingen en voelen zich ook niet meer gediscrimineerd door leerkrachten. Ook met betrekking tot het zich aanvaard voelen door andere leerlingen vinden we geen verschillen. Heterojongens voelen zich wel minder ondersteund door hun leerkrachten dan heteromeisjes. Homo- en biseksuele jongens echter, voelen zich net meer ondersteund door hun leerkrachten dan bi- en

lesbische meisjes. Jongeren waarvan de moeder een laag opleidingsniveau heeft, scoren wel gemiddeld hoger op het ervaren van naar school gaan als een zinloze bezigheid. Het zijn vooral deze leerlingen die het gevoel hebben dat hoe hard ze ook werken voor school, dit toch allemaal niet veel uitmaakt.

We vinden geen verschillen naargelang onze kernvariabelen wat betreft de motivatie van de jongeren om te studeren. Dit maakt dat er uit deze gegevens geen bevestiging blijkt voor mogelijk stigmacompensatiegedrag bij holebi-jongeren. Hun motivatie verschilt niet van die van heterojongeren. Met betrekking tot schoolprestaties vinden we wel een aantal verschillen. In eerste instantie stellen we vast dat jongeren waarvan de moeder een laag opleidingsniveau heeft, gemiddeld minder uren werken voor school en meer B en C attesten behalen. Daarnaast valt het op hoe de invloed van gender met betrekking tot schoolprestaties blijkbaar anders ligt bij heterojongeren in vergelijking met holebi-jongeren. Terwijl heterojongens minder studeren of werken voor school dan heteromeisjes is dit verband bij holebi's net omgekeerd. Bij deze laatste zijn het homo- en bi-jongens die (iets) meer studeren dan lesbische en biseksuele meisjes. Dit interactie-effect geldt ook met betrekking tot het behalen van B en C attesten. Heterojongens behalen gemiddeld meer B en C attesten dan heteromeisjes terwijl homo- en bi-jongens gemiddeld minder B en C attesten behalen dan lesbische en biseksuele meisjes.

4.3. Holebi-jongeren

Holebi-jongeren zijn het meest open over hun seksuele voorkeur tegen hun vrienden of vriendinnen (85% praat er met hen soms of heel openlijk over). Ook op het internet is men relatief open over zijn of haar seksuele voorkeur (67%). Tegen klasgenoten, broers of zussen en moeder is men minder maar toch nog vrij open (respectievelijk 51, 54 en 58%).

Holebi-jongeren zijn minder open over hun seksuele voorkeur tegen hun vader (40%). Lesbische en biseksuele meisjes zijn minder open dan homo- of bi-jongens. Ook biseksuele jongeren scoren lager op openheid dan homo of lesbische jongeren. Ten slotte is het niet onbelangrijk vast te stellen dat voor heel wat holebi-jongeren coming out een positieve ervaring is waar ze iets uit leren.

Een groot deel (iets meer dan de helft) van de jonge holebi's voelt een sterke band met andere holebi's. Voor iets meer dan één op vijf is dat echter (absoluut) niet het geval. 65% van de holebi-jongeren vindt het zelfs moeilijk om een band te vormen met andere holebi's. Iets meer dan één op tien betreft zijn of haar holebi zijn. Biseksuele jongeren identificeren zich minder sterk met holebi's

als sociale categorie en scoren gemiddeld hoger op geïnternaliseerde homonegativiteit (het integreren van homonegatieve denkbeelden in hun zelfbeeld). Ten slotte zijn homo- en biseksuele jongens zich gemiddeld meer bewust van het tot een gestigmatiseerde groep te behoren in vergelijking met lesbische en biseksuele meisjes. Ook dit gegeven strookt met een maatschappelijk klimaat dat strenger is voor mannelijke homo- en biseksualiteit dan voor vrouwelijke homo- en biseksualiteit (Dewaele, 2007-2008).

4.4. Algemeen besluit

In eerste instantie is het belangrijk aan te geven dat we op basis van dit onderzoek een aantal positieve vaststellingen doen met betrekking tot holebi-jongeren. Holebi-leerlingen voelen zich thuis op school en hebben niet meer of minder dan heteroleerlingen het gevoel ondersteund te worden door hun leerkrachten en medeleerlingen. We vinden geen aanwijzingen voor een gebrek aan sociale ondersteuning bij deze jongeren. Hun motivatie verschilt ook niet van heteroleerlingen. Er is dus in dit onderzoek geen bevestiging voor stigma compensatie (i.e. holebi-leerlingen die extra hard hun best doen om te compenseren voor minderwaardigheidsgevoelens). Ook al ervaren deze holebi-jongeren meer pestgedrag dan hun heteroseksuele leeftijdsgenoten, dit leidt er niet toe dat zij hun omgeving meer homonegatief gaan beoordelen dan heterojongeren. Holebi-jongeren zijn daarnaast erg open tegenover hun vrienden en vriendinnen over hun seksuele voorkeur. Dit gegeven bevestigt het belang van vriendschap voor holebi-jongeren (zie Dewaele, 2007-2008). Coming out is bovendien voor heel wat jongeren een positieve gebeurtenis.

Toch is het niet een onverdeeld positief verhaal. We gaven al aan dat holebi-jongeren gemiddeld vaker uitgescholden of belachelijk gemaakt worden dan heteroleerlingen. Daarnaast blijken ook biseksuele jongeren en lesbische meisjes op bepaalde gebieden meer risico te lopen. Biseksuele jongeren scoren als groep hoger op depressie dan heteroseksuele jongeren. Biseksuele jongens scoren (net als heterojongens) hoog op deviant gedrag. Biseksuele meisjes én lesbische meisjes scoren hoog op deviant gedrag in vergelijking met hun heteroseksuele seksegenoten. De biseksuele jongeren uit dit onderzoek volgen ook een meer heteronormatief patroon. Op gebied van zichzelf vrouwelijke eigenschappen toe te schrijven lijken de bi-jongens op heterojongens en de bi-meisjes op heteromeisjes. Dat biseksuele jongeren minder open zijn over hun seksuele voorkeur, zich minder met de sociale categorie 'holebi' identificeren en hoger scoren op geïnternaliseerde homonegativiteit dan homoseksuele en lesbische meisjes bevestigt de heteronormatieve eigenschappen van de biseksuele identiteit. Dit wijst mogelijk in de richting van de biseksuele identiteit als een

overgangsidentiteit bij jongeren om zich nog niet volledig te moeten veréénzelvigen met de gestigmatiseerde lesbische of homo-identiteit. 'Bi zijn' is dan een overgangsfase die met een aantal moeilijkheden gepaard gaat (zoals het hoger scoren op depressieve gevoelens).

Vervolgens valt het op dat wanneer bij heteroleerlingen meisjes typisch als 'goede' student, en jongens als 'slechte' student geïdentificeerd worden, dit bij holebi-jongeren net andersom is: homo- en bi-jongens studeren en werken (iets) harder, behalen gemiddeld minder B en C attesten en voelen zich meer ondersteund door hun leerkrachten dan lesbische en biseksuele meisjes. Homojongens zijn misschien betere studenten omdat hun vrouwelijke eigenschappen zich daar goed toe lenen?

Dit onderzoek toont opnieuw aan dat een analyse van seksuele identiteit of seksuele voorkeur niet kan losgekoppeld worden van gender. De manier waarop in de samenleving gedacht wordt over mannelijkheid en vrouwelijkheid is onlosmakelijk verbonden met heteronormativiteit, homonegativiteit en natuurlijk ook met genderconformiteit. Vooral jongens denken meer genderconformistisch (i.e. mannen en vrouwen hebben elk hun stereotiepe rol te vervullen) en zijn zich bewust van de homonegativiteit in hun omgeving. Homonegativiteit aanvechten betekent dus traditionele man-vrouw rollen in vraag stellen, uitdagen en bespreken met jongeren. Wil men op school homonegativiteit tegengaan dan moeten directie en leerkrachten op consistente wijze werk maken van de zichtbaarheid van niet-traditionele relatievormen. Genderdiversiteit moet een essentieel onderdeel zijn van de leerdoelstellingen en het globale schoolbeleid. Daarnaast merken we op dat holebi-jongeren op basis van dit onderzoek niet zomaar als probleemgroep bestempeld kunnen worden. Dat homojongens, die zichzelf vrouwelijke eigenschappen toeschrijven, goed functioneren binnen de schoolomgeving, is een teken dat ook gendernonconformiteit een kans krijgt binnen ons onderwijssysteem. De holebi-jongeren uit dit onderzoek blijken alvast niet dramatisch slechter te functioneren dan hun heteroseksuele leeftijdsgenoten. Toch zijn er een aantal aandachtspunten waaruit vooral de kwetsbare positie van biseksuele jongeren en lesbische en biseksuele meisjes blijkt. Daarnaast worden holebi-jongeren wel degelijk meer gepest op school. Om af te sluiten willen we ook de rol van sociale klasse benadrukken. Het opleidingsniveau van de ouders speelt een belangrijke rol met betrekking tot het goed functioneren van leerlingen op school. Tevens lijkt het de mate te beïnvloeden waarin holebi-jongeren met hun neerslachtige gevoelens weg kunnen. In de toekomst moet er dan ook meer aandacht besteed worden aan de rol van sociale klasse met betrekking tot seksuele identiteit en schoolbeleving. De situatie van holebi's uit een lagere sociale klasse is tot op heden een onontgonnen terrein.

5. Bibliografie

- Al-Methen, A. E. & Wilkinson, W. J. (1998). Perceived causes of failure among secondary school students, *Research in Education*, 48:26-41.
- Aupaix, H el ene & Vandercammen, Marc (2007). Jongeren en de nieuwe technologieën. Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties. <http://www.oivocrioc.org/teksten/pdf/1769nl.pdf>, gelezen op 13/05/08.
- Baert, Herman & Cockx, Frank (2002). *Expertenrapport: holebi's en een gelijkekansenbeleid: Verslag van een zoektocht naar toekomstige onderzoekspistes*. Antwerpen/Leuven: Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-LUC/ K.U. Leuven - Centrum voor Sociale Pedagogiek.
- Bell, Alan P. & Weinberg, Martin S. (1979). *Het Kinsey rapport over vrouwelijke en mannelijke homoseksualiteit*. Amsterdam/Brussel: Elsevier.
- Bem, S. L. (1974). Measurement of Psychological Androgyny, *Journal of consulting and clinical psychology*, 42(2):155-162.
- Bonet, Lorelei, Wells, Brooke E. & Parsons, Jeffrey T. (2007). A positive look at a difficult time: a strength based examination of coming out for lesbian and bisexual women, *Journal of LGBT Health Research*, 3(1):7-15.
- Bourdieu, P & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. Londen : Sage.
- Brookover, W. B., Schweitzer, J. H., Schneider, J. M., Beady, C. H., Flood, P. K. & Wisenbaker, J. M. (1978). Elementary school social climate and school achievement. *American Educational Research Journal*, 15(2):301-318.
- Brutsaert, Herman (2001). *Co-educatie. Studiekansen en Kwaliteit van het Schoolleven*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Busseri, M. A., Willoughby, T. Chalmers, H. & Bogaert, A. R. (2006). Same-sex attraction and successful adolescent development, *Journal of Youth Adolescence*, 35:563-575.
- Carpenter, C. S. (2004). New Evidence on Gay and Lesbian Household Incomes, *Contemporary Economic Policy*, 22(1):78-94.

- Chung, B.Y. (2001). Work Discrimination and Coping Strategies: Conceptual Frameworks for Counseling Lesbian, Gay, and Bisexual clients, *The Career Development Quarterly*, 50:33-44.
- De Ceulaer, Joël (2007). 'Ik geloof dat God een plan heeft met mij', *Knack*, 29 augustus 2007:32.
- de Graaf, Hanneke & Sandfort, Theo (2000). *De Maatschappelijke Positie van Homoseksuele Mannen en Lesbische Vrouwen*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Dewaele, Alexis & Michielsens, Magda (2003). *Structurele en culturele elementen en succesfactoren in het leven van holebi's: een verkenning*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-LUC.
- Dewaele, Alexis (2004). De levensloopbenadering en gelijke kansen: coming out als mijlpaal in het leven van holebi's. In: Spee, S., Lodewyckx, I., Motmans, A. & M. Van Haegedoren (eds.). *Wachten op Gelijke Kansen ...*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Dewaele, Alexis (2007-2008). *De sociale netwerken van holebi's – Over vriendschap en andere bloedbanden*. Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie.
- Dewaele, Alexis, Cox, Nele, Van den Berghe, Wim & Vincke, John. *De maatschappelijke positie van holebi's en hun sociale netwerken: over vriendschap en andere bloedbanden*, Antwerpen en Hasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid, 2006.
- DiPlacido, Joanne (1998). Minority stress among lesbians, gay men, and bisexuals: A consequence of heterosexism, homophobia, and stigmatization, in: Herek, Gregory (Ed.), *Stigma and sexual orientation*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 138-159.
- Eagly, A. (1967). Involvement as a determinant of response to favorable and unfavorable information, *Journal of Personality and Social Psychology*, 7:1-15.
- Galliher, R.V., Rostosky, S.S. & Hughes, H.K. (2004). School belonging, Self-Esteem, and Depressive Symptoms in Adolescents: An examination of Sex, Sexual Attraction Status, and Urbanicity, *Journal of Youth and Adolescence*, 33(3):235-245.
- Goodenow, C., Szalacha, L. & Westheimer, K. (2006). School Support Groups, Other School Factors, and the Safety of Sexual Minority Adolescents, *Psychology in the Schools*, 43(5):573-574.
- Herbigniaux, Frédérique & Laot, Julia (2007). *La perception de l'homosexualité chez les jeunes de 13 à 21 ans. Enquête réalisée par la Fédération des Centres de Planning Familial des FPS*.

Bruxelles : Dominique Plasman. <http://www.le-refuge.org/adolescence/enquethomo2007.pdf>, gelezen op 18/08/08.

Hooghe, M., E. Quintelier, E. Claes, Y. Dejaeghere & A. Harrell. *De houding van jongeren ten aanzien van holebi-rechten. Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse*, Leuven: Center for Citizenship and Democracy, 2007.

Ingram, K. M., Betz, N. E., Mindes, E. J., Schmitt, M. M. & Smith, N. G. (2001). Unsupportive responses from others concerning a stressful life event: Development of the Unsupportive Social Interactions Inventory, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20:173-207.

Kimmel, Douglas C. & Sang, Barbara E. (1995), Lesbians and Gay Men, in: Midlife, D'Augelli, Anthony R. & Patterson, Charlotte J. (eds.), *Lesbian, Gay, and Bisexual Identities Over the Lifespan*. New York/ Oxford: Oxford University Press, 190-214.

Kinsey Alfred C., Pomeroy Wardell B. & Martin Clyde E. (1948). *Sexual Behavior in the Human Male*. Philadelphia: Saunders.

Kinsey, Alfred C., Pomeroy, Wardell B., Martin, Clyde E., Gebhard, Paul H. (1957). *Sexuele gedragingen van de vrouw*. Blaricum, Bigot & Van Rossum.

Lodewyckx, Ina (2004). Alloctonen: zichtbaar in de actualiteit, maar in welke mate in de statistieken?. In: Spee, Sonja, Lodewyckx, Ina, Motmans, A.J., Van Haegendoren, Mieke (Eds.). *Wachten op... gelijke kansen: jaarboek 2 Steunpunt Gelijkekansenbeleid*. Antwerpen: Garant.

Maehr, M. & Midgley, C. (1996). *Transforming school cultures*. Boulder, CO: Westview Press.

Mayfield, Wayne (2001). The Development of an International Homonegativity Inventory for Gay Men, *Journal of Homosexuality*, 41(2):53-76.

Mohr, Jonathan J. & Fassinger, R. (2000). Measuring dimensions of lesbian and gay male experience, *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 33(2):66-90.

Murdock, T. B. & Bolch M. B. (2005). Risk and Protective factors for Poor School Adjustment in Lesbian, Gay, and Bisexual (LGB) High School Youth: Variable and Person-Centered Analyses, *Psychology in the Schools*, 42(2):159-172.

Obst, Patricia & White, Katherine (2005). Three-dimensional strenght of identification across group membership: a confirmatory factor analysis, *Self and Identity*, 4:69-80.

- Ochs Robyn (1996). Biphobia: It Goes More Than Two Ways. In: Firestein Beth A. (1996). *Bisexuality: The Psychology and Politics of an Invisible Minority*. Thousand Oaks/ London/ New Delhi: Sage Publications.
- Ochs, Robyn (1996). Biphobia: It Goes More Than Two Ways. In: Firestein Beth A. (Ed.). *Bisexuality: The Psychology and Politics of an Invisible Minority*. Thousand Oaks/ London/ New Delhi: Sage Publications.
- Pearson, J., Muller, C. & Wilkinson, L. (2007). Adolescent Same-Sex Attraction and Academic Outcomes: The Role of School Attachment and Engagement, *Social Problems*, 54(4):523-542.
- Pelleriaux, Koen & Van Ouytsel, Jeff (2003). *De houding van Vlaamse scholieren tegenover holebiseksualiteit*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen - Onderzoeksgroep Cultuur & Welzijn/ Holebifabriek vzw.
- Pinel Elizabeth C. (1999). Stigma consciousness: the psychological legacy of social stereotypes, *Journal of personality and social psychology*, 76 (1):114-128.
- Radloff, L. S. (1977). The CES-D scale: A self-report depression scale for research in the general population, *Applied Psychological Measurement*, 1:385-401.
- Rosenberg, M. (1963). Parental interest and children's self-conceptions, *Sociometry*, 23:35-49.
- Rostosky, S.S., Owens, G.P., Zimmerman, R.S. & Riggle E.D.B. (2003). Associations among sexual attraction status, school belonging, and alcohol and marijuana use in rural high school students, *Journal of Adolescence*, 26:741-751.
- Russel, S.T., Seif, H. & Truong, N.L. (2001). School outcomes of sexual minority youth in the United States: evidence from a national study, *Journal of Adolescence*, 24:111-127.
- Salo, Aija (2004). Working class lesbian women in their work communities, in: Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (eds.), *"Straight people don't tell do they...?". Negotiating the boundaries of sexuality and gender at work*. Helsinki: Oy Edita Ab, 194-205.
- Savin-Williams Ritch C. (1995). Lesbian, Gay Male, and Bisexual Adolescents. In: D'Augelli Anthony R. & Patterson Charlotte J. (eds.), *Lesbian, Gay, and bisexual Identities Over the Lifespan*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Smith, G. W. & Smith, D. (1998). The ideology of "fag": The school experience of gay students, *Sociological Quarterly*, 39(2):309-335.

- Stewart, E.A. (2003). School social bonds, school climate, and school misbehavior: A multilevel analysis. *Justice Quarterly*, 20(3): 575-604.
- Van Heeringen, Kees & Vincke, John (2000). Suicidal acts and ideation in homosexual and bisexual young people: a study of prevalence and risk factors, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35(11):494-499.
- Van Houtte, Mieke & Van Rossem, Ronan (2006). *Vlaams Leerlingenonderzoek 2004-2005. Verslag voor de deelnemende scholen*. Gent: Universiteit Gent, vakgroep sociologie.
- Verhofstadt-Denève, L. (1998), *Adolescentiepsychologie*. Leuven/Apeldoorn: Garant Uitgevers N.V.
- Vermeersch, Hans (2006). De schone en het beest. Sekse, gender en risicogedrag: een biosociale analyse. Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Gent. Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie.
- Vincke, John & Stevens, Peter (1999). *Een beleidsgerichte algemene survey van Vlaamse homoseksuele mannen en vrouwen. Basisrapport*. Brussel/Gent: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Cel Gelijke Kansen/ Universiteit Gent - Vakgroep Sociologie.
- Vincke, John & van Heeringen, Kees (2004). Summer holiday camps for gay and lesbian young adults: an evaluation of their impact on social support and mental well-being, *Journal of Homosexuality*, 47(2):33-46.
- Vincke, John, & Bolton, Ralph (1994). Social support, depression, and self-acceptance among gay men, *Human Relations*, 47:1049-1062.
- Vincke, John, Dewaele, Alexis, Van den Berghe, Wim & Cox, Nele (2006). *Zzip – een statistisch onderzoek met het oog op het verzamelen van basismateriaal over de doelgroep holebi's*. Gent: Ugent – Steunpunt Gelijkekansenbeleid (UA –UHasselt), in opdracht van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen.